

Deel VI

Napoleons triomf

Deel I De Dood

Deel II Het evangelie

Deel III Naar huis terug

De dood

Luitenant Crokot had voor deze situatie het al reeds lang voorziene signaal laten hijsen om Plantation te melden dat 'generaal Bonaparte in onvermijdelijk gevaar was'. Hudson Lowe, Reade en Gorrequer stegen meteen te paard en reden naar Longwood. Kort voordat ze daar aankwamen, kwam hen een dragonder met een briefje tegemoet, waarop Arnott met potlood had geschreven: 'Hij gaat sterven. Montholon verlangt dat ik zijn kamer niet verlaat. Hij wenst dat ik hem de laatste adem zie uitblazen'. (1)

Lowe begaf zich naar New House en wachtte de gebeurtenissen af. (2)

Het bed van de keizer stond met opgetrokken gordijnen tegenover de schoorsteen, het was van de muur af geschoven, omdat men er dan beter bij kon. Sinds vele dagen geleden waren de ramen geopend en het licht vulde de ruimte. Napoleon, die tijdens zijn ziekte het licht zozeer gevreesd had, leek niet te voelen hoe zij over zijn lijkleek gezicht trok, dat vertrok onder zwak gekreun. Hij lag op de rug, de benen uit elkaar, de vingers gesloten, de linkerarm lag langs zijn lichaam, de rechterhand hing naar beneden. Antommarchi bevochtigde zijn lippen met een spons.

Aantekening:

1. Arnott aan Crokot. Dit ongedateerde briefje moet tegen zeven uur 's ochtends aan de ordonnance-officier gestuurd zijn.
2. Lowe informeerde per ommegaande admiraal Lambert (negen uur 's ochtends). Hij voegde een naschrift bij: 'Heb de goedheid de markies mee te delen dat ik, als hij sterft, onmiddellijk een signaal zal laten hijsen en wel signaal nr. 3'. (L.P.20.133)

306 Van tijd tot tijd probeerde hij aan zijn pols of aan zijn hals de polsslag te vinden. De voeten en benen waren koud.

De ochtend was mistig, maar tegen elf uur drong de zon er door. De groengekleurde keten van het Dianagebergte, der strakke omtrek van High Knoll dook op en in de verte glinsterde de zee. (1)

Rond het bed staan Mme Bertrand, die met haar paardachtig profiel in haar zakdoek bijt; Bertrand in uniform, korte witte broek met hoge laarzen, de grootorde en het kruis op de borst; Montholon met een door vermoeidheid slap gezicht; Marchand in het zwart, bescheiden en zich geluidloos nuttig makend, ontroostbaar als een zoon. Arnott in een lange blauwe jas staat achter Antommarchi aan het hoofdeinde van het bed. Ali, Coursot, Chandellier, Archambault, Noverraz, de echtgenotes van Ali en Noverraz staan aan beide zijden van de schoorsteen opgesteld.

Aantekening:

1. Ondanks alle tegengestelde beweringen was het mooi weer. Forsyth (III, 287) 'zegt bv.: "Er brak een heftige orkaan boven het eiland uit..... Bij de bliksem en donder van het onweer leek het alsof de weergoden zelf op de windvlagen reden om aan de wereld te verkondigen dat een te vrezen macht in de donkere afgrond van de natuur verzonk.....' En P.Frémaux (337): 'Sinds gisteren striemde de regen onbarmhartig neer.... Alsof hij door zijn stem het gruwelijke van dit ogenblik nog wil vermeerderen, blaast de wilde zuidwester huilend over het eenzame plateau, waarop zich tussen de gombomen met hun naakte knoesten het huis der treurnis verheft'. Dit alles behoort tot de romantische literatuur, waarmee men de tijd van de gevangenschap

omgeven heeft. Inderdaad had het de voorgaande dagen bijna onafgebroken geregend, maar 5 mei was stralend mooi; zoals het 'Annual register of Saint-Helena for 1821' en ook de mondelinge overlevering op het eiland eenstemmig beamen. Overigens is er op Sint Helena nooit onweer. Dat is een van de bijzonderheden van het eiland. Een zekere William Carrol, die ten tijde van Napoleon op het eiland woonde, heeft in de marge van het boek van Forsyth geschreven: 'This is all false. W.C.'

307 De abbé bidt in de eetzaal, die veranderd is in een kapel, waarvan de deur openstaat. Er heerst een zo diepe stilte, dat men het murmelen van de priester en ook het kleine gouden tafelklokje op de nachttafel aan de rechterkant van de keizer kan horen tikken.

Afwisselend verdwijnen de aanwezigen in de keuzen om te eten en komen dan snel in de salon terug.

's Middags worden de vier kinderen van Bertrand naar binnen geleid. Ze beginnen te huilen. Voor de jonge Napoleon is de spanning te groot, hij wordt onmachtig, hij wordt in de tuin gebracht.

De dag verloopt tamelijk gelijkmatig. (1). Na drie uur stuurt Arnott het volgende briefje naar New House: 'De hartslag is bij de pols niet meer te voelen. De buitenkant van het lichaam begint af te koelen, maar hij kan nog een paar uur leven'. (2)

Aantekening:

1. Ali (280 – 281). Zijn bericht is het betrouwbaarste, dat we over het einde van de keizer bezitten. Antommarchi wijkt weer eens van de waarheid af als hij opmerkt: 'Krampachtige buigingen tengevolge van pijn in de maagstreek en in de borst, diepe zuchten en roepen, krampachtige bewegingen, die eindigen met luide, afschuwelijk klinkende slikken'. Bij Napoleon gaat het leven langzaam weg zonder dat hij zich beweegt en, zo lijkt het, ook zonder dat hij lijdt. Arnott, Ali en Marchand getuigen van hetzelfde.
2. Om kwart voor vier overhandigde Lowe dit bulletin aan admiraal Lambert. (L.P.20.135) Om vijf uur schreef de admiraal, die zich bij Montchenu bevond, aan de gouverneur: 'De markies wenst het lijk direct na het overlijden te zien. Ik heb hem voorgesteld tot morgenochtend te wachten; maar daar alles dan bij onze aankomst al voorbij zou kunnen zijn, breken we meteen op om niet in het donker naar Longwood te moeten rijden. We zullen de gebeurtenissen in het wachtgebouw afwachten'. (L.P.20.123)

308 Op een vensterbank zijn kleine duiven gaan zitten koeren. Ze hebben zilverachtige veren en roze naakte poten, ze komen alleen op Sint Helena voor. Een dienaar wil ze weggagen; ze komen terug, twee blijven er tot de avond. De muren van de vesting High Knoll in de verte worden donkerder. De zon gaat zakken. De zee ziet er door haar schuine stralen als een metalen plaat uit. De spiegel boven de schoorsteenmantel reflecteert de glanzende hemel. Alle ogen zijn gericht op het kleine bed van Austerlitz. Het rochelen van de keizer wordt minder. De ademhaling begint te stokken en wordt af en toe onhoorbaar. Zijn ogen draaien naar boven, zodat nu nog slechts een witte ovaal zonder pupil zichtbaar is. Antommarchi bevoelt met een vinger de halsslagader en geeft de Engelse arts een teken. Arnott krabbelt een derde bulletin.

'Half zes. Zijn toestand wordt slechter. De ademhaling is kort en schrapend geworden'.

De gloed van de ondergaande zon kleurt de spiegel rood. Wie zal eerder sterven. De zon of Napoleon? De zon. Plotseling was het licht verdwenen en werd alles grijs. De zon was in de oceaan gezonken. (1) Het kanonschot van Alarm House liet de lucht trillen. In de kamer bewoog niemand zich, de gezichten waren bijna donker geworden. Wit alleen, verschrikkelijk wit is de schijn, die van het laken, het voorhoofd, de handen van de keizer uitgaat. Tien lange minuten gaan voorbij. Iemand maakt een beweging om uit de eetzaal een lamp te halen. Op dat ogenblik buigt Antommarchi zich over Napoleon. Hij richt zich weer op en

laat het hoofd zakken.

Zonder een laatste kramp trekking, zonder een geluid is de keizer gestorven. Een beetje schuim staat op zijn lippen.

Iemand, misschien Mme Bertrand, zet de klok stil, terwijl Arnott via Crokat aan Lowe een laatste briefje stuurt met daarop: 'Hij is net overleden'. (2)

Aantekening:

1. Op 5 mei 1821 ging de zon precies om 17.40u. onder. (Annual register of Saint-Helena for 1821).
2. 'He has this moment expired'. Archief Arnott. De steeds pijnlijk nauwkeurige gouverneur schreef daaronder 'Ontvangen om zes uur'.

309 De aanwezige vrienden en bedienden van Napoleon braken in een luid zuchten uit. Allen, zelfs zij die hem minder waren toegedaan en het hartstochtelijkst aan vertrekken dachten, verloren die gedachte bij het stilstaan van dit hart. Zelfs Arnott wreef de zakdoek over de ogen. Bertrand trad als eerste naar voren en kustte, op een knie steunend, de hand van de held. Na hem kwam Montholon, dan naar ambt en rang alle bedienden. Tenslotte de vrouwen en de kinderen van Bertrand, die door hun moeder waren terug geroepen. Antommarchi had de keizer de ogen dicht gedrukt. Hij rustte vredig, zonder een verkramping op het gezicht, een soort glimlach op de bloedloze lippen. De laatste dagen was zijn baard gegroeid en bedekte kin en wangen als met as.

*

Lowe komt vanuit New House aangesneld. Montholon, die hem ontvangt, spreekt de wens uit dat hij nog enige uren zal wachten, opdat de dodenkamer in orde gebracht wordt, het lijk gewassen wordt en in een ander bed gelegd kan worden. De gouverneur beweert dat het absoluut noodzakelijk is dat de artsen Shortt en Mitchel direct toegelaten worden om de dood te constateren. (1) Montholon geeft toestemming. Arnott zal gedurende de komende nacht het lichaam niet verlaten. (2)

Aantekening:

1. L.P.20.133. De ordonnance-officier was al bij het lijk geweest en had eerbiedig gesalueerd.
2. Lowe stuurde Gorrequer met het bericht naar de admiraal en Montchenu. De markies drong er op aan het lichaam direct te zien, doordat hij te verstaan gaf 'dat de personen, die generaal Bonaparte omgeven, vergif in zijn mond zouden kunnen leggen om hem onherkenbaar te maken'. Men zei hem dat de aanwezigheid van dokter Arnott in de dodenkamer de garantie was dat een dergelijke poging niet ondernomen zou kunnen worden. Eindelijk liet hij zich ervan overtuigen dat het beter was tot de volgende dag te wachten en hij bleef die nacht in Plantation. (L.P.20.133)

310 Ondertussen begaven Bertrand, Montholon, Marchand en Vignali zich in de spreekkamer om de proces-verbalen van het overlijden van de keizer, over de overdracht van het testament en de codicillen aan Montholon en het aanbrengen van de zegels te beginnen. (1) Montholon verzegelt de brief, die de door de keizer gedicteerde overlijdensaankondiging bevat en stuurt die naar de gouverneur. Dan gaan de drie testament-uitvoerders naar de salon om de Engelse artsen te ontvangen. De kroonluchter is aangestoken. Verscheidene Fransen zijn aanwezig en staan links en rechts van het bed opgesteld. Shortt en Mitchel komen met Crokat binnen. Ze tillen het bedlaken op, betasten het lichaam wat en trekken zich dan koel en correct terug. Marchand, Ali en zijn vrouw blijven alleen achter bij de keizer. Antommarchi heeft hem de kin vastgebonden. In de ruimte ernaast bidt de abbé. De nacht is zwart

en stil. (2)

Aantekening:

1. 'Marchand overhandigde de heer Montholon het pakket, dat het testament en de codicillen bevatte. Men stelde vast dat het zegel niet verbroken was, de abbé begaf zich alleen in de salon en de andere drie heren ontvouwden de verschillende geschreven stukken'. (Ali, 282)
De overlijdensakte werd door Bertrand in zijn hoedanigheid van groot-officier van het keizerlijk hof opgesteld.
2. Op 6 mei 1821 was het nieuwe maan.

311 De wachtposten zijn terug getrokken. Er is niets te horen dan het geruis der bladeren en het bijna onophoudelijk getjilp der krekels. De drie dienstdoende bedienden zitten op de canapé en fluisteren met elkaar. Vaak valt hun blik op het starre lichaam. Ali's vrouw wiegt haar eenjarig dochtertje in slaap. Plotseling neemt Marchand het kind inde armen, loopt met haar naar het bed en laat het de levenloze hand van de keizer kussen.

Als het middernacht heeft geslagen, gaan Marchand, Ali, Pierron en Noverraz in aanwezigheid van Bertrand en Montholon, die gewekt zijn, over tot het wassen van het lichaam. 'We begonnen aan de treurige en pijnlijke taak van de reiniging', schreef Ali, 'We durfden het lichaam nauwelijks aan te raken, het was voor ons alsof er een elektrische kracht van uit zou gaan. We raakten het met trillende handen aan met een mengsel van verering en angst...'(1)

Nadat het lijk met eau-de-cologne gewassen is en de baard is geschoren, wordt het op het tweede veldbed gelegd, dat nu tussen de beide ramen in de salon de plaats van het sterfbed inneemt. Het over het lichaam uitgespreide laken laat alleen het gezicht vrij. Antommarchi legt een nieuwe kinband aan. Vignali legt hem het zilveren kruis op de borst, gestuurd door Madame Mère, waarop de moeder misschien in gedachten aan haar zoon de oude gebarsten lippen heeft gedrukt. De meeste meubels zijn uit de kamer gehaald. Aan beide zijden van het bed zijn kleine pijlvormige tafeltjes geplaatst om de doodskaarsen op te zetten.

Aantekening:

1. Ali, 284. Antommarchi en Arnott hadden bevolen middernacht af te wachten voor de vervulling van de eerste plichten voor de dode.

312 Napoleon had nu het voorkomen van de Eerste Consul op zijn gezicht, alsof de dood hem zijn jeugd had terug gegeven. (1) Geen grijs haar, geen groeven, de kleur van zijn gezicht is mat en licht, lichter dan als levende. Hij lijkt niet meer dan dertig jaar oud. Het licht van de kaarsen verbreidt over zijn gezicht, waarvan de wangen weer wat roder zijn geworden, een helder licht. 'De wat samengeperste lippen', zegt Marchand, 'verlenen hem een uitdrukking van tevredenheid'.

De abbé, Arnott en Pierron waken de rest van de nacht.

*

Bij het aanbreken van de ochtend kwam het bericht dat de gouverneur Plantation verlaten had en op weg was naar Longwood. Toen hij de avond tevoren met Gorrequer en de jonge dokter Henry naar zijn residentie ging en met hen over Napoleon sprak, zei hij: 'Nu, mijne heren, hij was Englands grootste vijand en de mijne, maar ik vergeef hem alles. De dood van een groot man, wie het ook is, kan ons slechts tot nadenken en tot treuren aanzetten'. Deze woorden zijn karakteristiek voor Lowe, voor zijn gebrek aan tact en zijn

absurde ijdelheid, net als voor de eerbiedigheid, die deze onzekere man voor de keizer ondanks zich zelf heeft.

De gouverneur komt op zondag 6 mei om zeven uur 's ochtends op Longwood aan, begeleid door admiraal Lambert, generaal Coffin, Montchenu, Gors, vijf artsen (2) en meerdere officieren.

Aantekening:

1. Alle getuigen - Marchand, Ali, de Engelse officieren - stemmen hiermee in.
2. De doktoren Shortt, Mtchel, Burton, Livingstone en Henry. Verder werd de gouverneur begeleid door Brooke en Greentree, twee leden van de Eilandenraad van Sint Helena, de voedsel-commissaris Denzel Ibbetson, de luitenanten Browne, Henry en Marryat en de zeevaandrig Vidal.

- 313 Ze worden door Bertrand en Montholon ontvangen. Verscheidene Fransen zijn aanwezig. Hudson Lowe schrijdt, gevolgd door Montchenu, langzaam naar het bed. Hij richt zijn blik op het majestieus gezicht, dan zegt hij halfvuldig tegen de markies (deze keer durft hij het niet de keizer: generaal' of 'Bonaparte' te noemen): 'Herkennt u hem?' De commissaris van Frankrijk en Oostenrijk knikt bevestigend. 'Ja, ik herken hem'. Ze staren enige ogenblikken zwijgend. Achter hem staan onbeweeglijk de Engelse officieren, getroffen door de edele schoonheid van de overledene en stom van bewondering. (1)

Hudson Lowe slaat de hakken tegen elkaar en salueert voor het lichaam. Allen volgen zijn voorbeeld. Ze defileren langs het bed en verlaten achter de gouverneur de kamer.

Montholon bevestigt krachtig het feit dat de keizer hem in de eerste plaats als testament-uitvoerders heeft benoemd, voor Bertrand en deze voormalige grootwaardigheidsdrager trekt zich grommend terug.

Aantekening:

1. 'Ik heb nooit een mooier gezicht gezien', schrijft Brooke. En Vidal, de secretaris van de admiraal: 'Het hoofd was prachtig, zijn gelaatsuitdrukking rustig en zacht zonder het minste teken van lijden'. En Shortt: 'In de dood was zijn aangezicht het stralendste, dat ik ooit gezien had, het was het gezicht van een veroveraar'. En Henry: 'Toen hij was opgebaard, riep iedereen uit: 'Wat is hij mooi!' Ieder bekende dat hij nog nooit zo'n edel, regelmatig en vreedzaam gezicht had gezien'. Zelfs Montholon schreef (aan Damas): 'Ik heb nog nooit zo'n weinig beroerd lijk gezien, al zijn trekken waren onveranderd en zonder zijn bleekheid had men kunnen denken dat hij sliep!' 'De markies voegt er nog aan toe (deze brief is voor de autopsie geschreven): 'Vreemd is, dat van de vijf artsen er niet een weet waaraan hij gestorven is'.

- 314 Montholon treft alle beschikkingen. Hij is het, die in de spreekkamer Lowe het codicil mee deelt, waarin Napoleon de wens uitspreekt in Frankrijk begraven te willen worden. De gouverneur beweert dat deze vraag door lord Bathurst (1) al in 1817 zo was beslist, dat de begrafenis op het eiland zal plaatsvinden en wel 'met Engelse militaire eer'.

Hierna informeert Montholon Lowe over de wens van de keizer dat een lijkopening gedaan zal worden. Daar de voorschriften van de gouverneur deze wens niet in de weg staan (2), beslist hij dat de autopsie om twee uur deze middag zal gebeuren.

Voordat hij Longwood verlaat, doet Lowe Antommarchi het voorstel 'zich bij het maken van een afgietsel van het gezicht van de gestorvene' gebruik te maken van de diensten van dokter Burton. Antommarchi wijst dat af, hij heeft alleen maar wat gips nodig. Burton rijdt naar Jamestown om dat te halen. Arnott, Crokat, vaandrig Ward en kapitein Marryat (3) maken met toestemming van Montholon tekeningen van de dode keizer. Voedsel-commissaris Denzel Ibbetson schildert hem zelfs.

Aantekening:

1. Bathurst aan Lowe, 16 september 1817. Het bevel werd in 1820 herhaald.

2. L.P.20.133. Antommarchi (II, 156) en Montholon, die deze wens opgeschreven had (II, 557) beweren dat Lowe eerst de onmiddellijke lijkopening verlangde. De beiden hadden daar tegen geprotesteerd en zich zelfs tot Montchenu om hulp gewend. Lowe had toegegeven. Maar toen Antommarchi tegen de middag Montholon op de hoogte stelde van de eerste tekenen van verstijving, had Montholon de gouverneur mee gedeeld dat men met de autopsie niet langer wachten kon. Daartoe bestond geen bezwaar. Want in verband met het vochtige klimaat kon tegen een lijkopening, zodra de dode tien uur dood was, begrijpelijkerwijs niets worden ingebracht. En Montholon en Antommarchi waren met het oog op hun spoedige vertrek er veel meer op bedacht de gouverneur gunstig te stemmen dan zijn bedoelingen te weerstaan.
3. Marryat, die later een beroemde romanschrijver zou worden, maakte van zijn schets meerdere kopieën, die al op 6 mei 's avonds naar Engeland gingen. (The Statesman, 8 juli 1821)

*

315 In de ontvangstkamer was met schragen en planken een grote met een laken bedekte tafel geïmproviseerd, waarop het lijk werd gelegd. Spoedig verscheen sir Thomas Reade om in opdracht van de gouverneur de lijkopening bij te wonen. Reade (1) schreef dezelfde dag in zijn verslag aan Lowe: 'Montholon heeft geen problemen gemaakt, ja, integendeel verklaard dat hij het voor juist en nuttig hield dat er een officier uit naam van de gouverneur was gekomen. Daartoe begaf ik mij met majoor Harrison en de ordonnance-officier naar de ruimte, waar het lijk zich bevond. Omstreeks deze tijd waren aanwezig: graaf Bertrand, graaf Montholon, heer Vignali, Marchand, Pierron en Ali, de doktoren Shortt, Mitchel, Arnott, Burton, Henry, Rutledge en mr. Livingstone, chirurgijn in dienst van de Oostindische Compagnie (deze slechts gedurende een deel van het proces). Professor Antommarchi voerde de lijkopening uit. (2)

Aantekening:

1. Het verslag van Reade, dat zich in het Britse Museum bevindt (L.P.20.133), is het meest waardevolle ooggetuigenverslag, dat wij over de autopsie bezitten. Men kan dit positief vergelijken met het door de Engelse artsen ondertekende officiële protocol, met de schildering van Antommarchi (de beide meer vakuitdrukkingen bevatten) en met de notities van Henry.
2. Alle aanwezigen volgden met spanning de bewegingen van Antommarchi, die bekwaam handelde. De onderarts Rutledge van het 20e Regiment hielp hem bij het uitnemen van de organen uit de lichaamsholte. Op verzoek van Shortt, de voorzitter van het artsencomité, maakte onderarts Henry notities voor het protocol. De obductie werd om vier uur afgesloten. (L.P.20.133)

316 Tijdens het eerste deel van de sectie viel geen der aanwezigen iets bijzonders op, behalve de buitengewone hoeveelheid vetmengsel, waarmee bijna alle inwendige delen in de buikholte bedekt waren, vooral het hart, dat letterlijk in vet gehuld was. (1)

Bij de opening van het onderste deel van het lichaam, waarin zich de lever bevond, ontdekten ze dat de maag met de linkerkant met de lever vergroeid was en dat de maag zeer ziek was. De heren artsen spraken zonder beperkingen eenstemmig de overtuiging uit 'dat de maag de enige doodsoorzaak was'. De maag werd losgemaakt en mij getoond. Hij leek voor drievierde in een vreselijke toestand en met kankerplekken bedekt te zijn. Op geringe afstand van de maaguitgang zat er een gat in, waardoor men een kleine vinger kon steken.

Hierna werd de lever onderzocht. Op het moment dat Antommarchi haar in de hand nam, verklaarde dokter Shortt 'dat zij vergroot was'. Alle andere artsen waren van tegengestelde mening, vooral dokter Burton, die de opvatting van dokter Shortt hevig aanvocht. Dokter Henry sloot zich bij dokter Burton aan. Dokter Arnott uitte dat aan de lever niets abnormaals te zien was, ze was misschien groot, maar beslist niet groter dan de lever van een willekeurige andere man in de leeftijd van generaal Bonaparte.

Aantekening:

1. De artsen waren zeer verrast over deze grote vetmassa. In zijn "Events of military life" (II, 82)

schrijft Henry: 'Zoals in zijn leven zoveel onverklaarbaars is gebeurd, zo hadden ook de stoffelijke resten na Bonapartes dood iets raadselachtigs en geheimzinnigs. Want ondanks dat hij veel geleden had en ondanks de ziekte, waaraan hij stierf, was zijn lichaam buitengewoon vet'.

317 Dokter Mitchel zei dat hij niets bijzonders ontdekken kon en heer Rutledge dat ze zeker niet opgezwollen was. Ondanks al deze uitingen bleef dokter Shortt bij zijn mening en zei: 'Ze is opgezwollen'. Dat bevreesde mij dermate, dat het naar mijn mening zeer belangrijk was dat zij het eens werden om over de daadwerkelijke toestand van de lever een duidelijke, bondige mening te geven. En ik roep ze op tot een nieuw, zorgvuldig onderzoek. Dokter Shortt maakte geen verdere opmerkingen, maar alle anderen herhaalden hun eerste oordeel. Op dat moment bevond de lever zich in handen van Antommarchi en op mijn zichtbare wens haar van dichtbij te bekijken, nam hij meteen zijn mes, sneed de lever van de ene naar de andere kant open en zei: 'Zij is goed, volledig gezond, zonder ergens iets bijzonders'. Tegelijk zei hij dat het een grote lever was. Deze uiting leek mij niet dezelfde intentie te hebben als dat wat dokter Shortt had gezegd, namelijk 'dat de lever vergroot was'. En bestaat een groot verschil tussen een 'vergroete lever' en een 'grote' lever. Ik uitte dit tegenover dokter Burton en dokter Arnott, die mij dit bevestigden....'

*

Deze brutale woordenstrijd, die bij het geopende lijk werd gestreden, waarbij een stompzinnige arts zich opblaast en de ingewanden van Napoleon als op een vleesbank doormidden snijdt, levert het bewijs dat de keizer aan dezelfde ziekte gestorven is als zijn vader (1), namelijk aan een waarschijnlijk kankerachtige maagzweer, die in het verdere verloop zeer snel tot de dood leidde, men had dat lang niet in de gaten.

Aantekening:

1. Caroline zou uiteindelijk aan dezelfde ziekte sterven (1839).
Madame Mère stierf in 1836 aan een bloedstuwung in de longen.
Louis stierf aan een hersenbloeding, Jérôme aan een longontsteking.
Men weet niet aan welke ziekte Joseph op de leeftijd van 76 gestorven is.
Men heeft, zonder bewijzen te hebben, beweerd dat Lucien aan maagkanker gestorven is.
Paulines gezondheid schijnt tegelijkertijd door tbc en kanker ondermijnd te zijn geworden.
Bij geen van genoemde personen vond een lijkopening plaats.

318 Noch Bertrand noch Montholon hebben daaraan getwijfeld, zoals Reade getuigt.

+
319 (1) Hierin heeft ook de redelijke Shortt geen ongelijk, toen hij over een zwelling van de lever sprak. Napoleon had inderdaad een chronische leverontsteking gehad. (2)

Aantekening:

1. Bertrand deelde op 6 mei kardinaal Fesch in een, overigens tamelijk banale brief het overlijden van de keizer mee: 'Het lijkt, dat hij aan dezelfde ziekte gestorven is als zijn vader, namelijk een ontsteking aan de maaguitgang; gedurende de laatste periode van zijn ziekte leek hij het in de gaten te hebben.....' (L.P.20.133)
Hij schreef aan Louis dezelfde dag met ongeveer dezelfde woorden.
Op dezelfde dag schreef Montholon een veel uitvoeriger brief aan zijn vrouw:
'Alles is afgelopen, mijn lieve Albine. De keizer heeft gisteren om tien voor zes zijn leven opgegeven.....De lijkopening heeft bewezen dat hij gestorven is aan dezelfde ziekte als zijn vader, namelijk een chronische ontsteking (cirrus) aan de maaguitgang. Zevenachtste van zijn maagwand was met zweren bedekt. Het is waarschijnlijk dat deze zweervorming vier of vijf jaar geleden begonnen is. Dit is het bewijs dat zijn dood geenszins het gevolg is van zijn gevangenschap of gebrek aan zorgvuldige verpleging is, zoals die hem in Europa misschien beter had geboden kunnen worden. Dit geeft ons bij ons ongeluk een grote troost. Men is druk bezig de voorbereidingen voor zijn teraardebestelling te treffen'. (L.P.20.133)
'Mme Bertrand aan wie de maag getoond werd', vertelt Rutledge, 'stak haar vinger in het door de

kanker veroorzaakte gat en zei: 'De keizer heeft steeds beweerd dat hij aan kanker leed en daaraan zou sterven'. (L.P.20.133)

2. Shortt had dat al eerder aangenomen en al voor Napoleons dood de moed gehad dat te uiten, tot grote ergernis van Lowe, die hem daarom bij Bathurst zwart maakte: 'Dokter Shortt geloofde, nog voordat hij de zieke gezien had, dat de ziekte door de lever werd veroorzaakt, maar ik denk dat hij zich nu wat schaamt voor zijn inzicht'. (10 mei, 1821. L.P.20.133)
Na de lijkopening was Shortt inderdaad de mening toegedaan dat de dood alleen maar door de kanker veroorzaakt kon zijn. De leverontsteking was slechts een tijdelijke ziekte en had geen invloed op Napoleons levensduur. Een privé brief, die hij op 7 mei 1821 aan zijn zwager schreef en die pas op 2 augustus 1873 in de North British Advertiser werd gepubliceerd, bevestigt dat uitdrukkelijk:
'Zijn ziekte was maagkanker, die van enige jaren terug dateerde en sinds enige maanden accuut is geworden..... Tijdens de gehele duur van zijn ziekte heeft hij zich nooit beklaagd en tot het einde zijn waardigheid behouden. Daar deze ziekte erfelijk is, zijn vader en zijn zuster er aan gestorven zijn en prinses Borghese vermoedelijk dezelfde ziekte heeft, is daarmee voor de gehele wereld het bewijs geleverd, dat noch het klimaat noch zijn levenswijze schuldig zijn'.
In een op 8 mei aan de gouverneur gericht schrijven verklaart Shortt zelfs 'dat de dood door binnen dringen van een deel van de maaginhoud al veel eerder had kunnen gebeuren als niet de randen van de kankergezwellen naast de maaguitgang vastgegroeid waren geweest aan de lever'.
Daardoor had de lever als stopper gefungeerd. (L.P.20.133)

- 320 Sinds jaren was hij, overigens met lange onderbrekingen, leverlijdend en malariaziek. Maar daaraan is hij niet gestorven, de enige doodsoorzaak was de zweer. Deze had hem, zoals Shortt juist zegt (1) 'zowel op de Franse troon als op Sint Helena omgelegd'.

Aantekening:

1. In de 'Beschouwingen', die Antommarchi in zijn Memoires publiceert, geeft hij aan dat 'de bovenkwab van de linkerlong met enkele tbc-cellen besmet was en enkele tbc-gaten bevatte'. We zullen dit kleine verschil bij leggen. Het verslag van Antommarchi, Longwood, 8 mei 1821 (het origineel bevindt zich onder Montholons papieren), verklaart 'de long voor normaal'. Dit kort na de autopsie gemaakte verslag lijkt ons geloofwaardiger dan de 'Beschouwingen', die later met bewuste overdrijving gemaakt werden. Het komt trouwens ook overeen met het officiële protocol, dat zegt: 'De long was volkomen gezond'.

- 321 Maar het verloop van de ziekte is door het vochtige klimaat van het eiland ongetwijfeld versneld - men weet hoezeer door vochtige omgevingen de ontwikkeling van kanker begunstigd wordt - en ook door de geestelijke depressie van de keizer sinds 1819. Daarbij was de manier van geneeskundige behandeling van Napoleon helemaal verkeerd, ja, zelfs misdadig geweest. De ongelukkige militaire artsen – van O'Meara tot Antommarchi en Arnott – hebben hem door overmatige doses van kwikzilverhoudende middelen maag en darmen verwoest.

Om vier uur was de autopsie afgelopen. Antommarchi, die in een beste stemming was en dit door geen enkel respect geremd werd, wilde ook de hersenen ontleden. Bertrand en Montholon verboden hem dat. (1) Ze zagen daarin een overbodige lijkschennis. Dus naaide de 'professor' in aanwezigheid van Reade en enige artsen het lichaam weer dicht. (2)

Aantekening:

1. 'Ik wilde ook de hersenen onderzoeken. Bij een mens als de keizer was de samenstelling van dit orgaan van het hoogste belang. Maar men riep mij met barse woorden een halt toe en ik moest toestemmen....' (Antommarchi II,166)
Onlangs is door meerdere artsen een interessante hypothese opgesteld. Volgens deze zou Napoleon aan 'hypopituaris' (dystrophia adiposo-genetalis) hebben geleden, waarvan de voornaamste kenmerken zijn: toenemende vetzucht, het verdwijnen van het lichaamshaar, verschrompeling van de geslachtsorganen, uitzonderlijke fijnheid van de huid, enz. Inderdaad vinden we bij de keizer deze kenmerken. Ziek worden van de hypofyse of het hersenaanhangsel zou ook de frigiditeit van de laatste jaren verklaren. Bij het gebrek aan een hersenonderzoek van hem is elke slotconclusie hier gewaagd.
2. Volgens Ali (286) 'gebruikte Antommarchi voordat hij het lichaam weer dichtnaaide, op een moment, waarop de ogen van de Engelse artsen niet op hem gericht waren, de gelegenheid om uit een rib twee stukjes te halen, die hij aan de heren Vignali en Coursot gaf'.

Dit door Coursot bewaarde relikwie is nog in het bezit van zijn groot tante Mme Michault-Bize. Verder zou Antommarchi nog twee stukjes dunne darm aan de kant hebben gelegd en ze in Londen aan O'Meara hebben gegeven. Ze bevinden zich thans in het Museum of Royal College of Surgeons. (In WOII tijdens een bombardement helaas verwoest, rkv) De professoren sir Astley Cooper en sir James Paget meenden er grotere en kleinere kankerbolletjes op te ontdekken. Het door sir Frederic Eve en later in 1930 door Mr. Shallock uitgevoerde histologisch onderzoek heeft integendeel daarvan niets opgeleverd.

Professor Keith heeft als oordeel gegeven dat deze stukken wijzen op een 'lymphoïde hyperplasie', welke de gevolgen zijn van malaria-aanvallen. Zolang de echtheid van de in Londen bewaarde resten niet is bewezen, ontbreekt het alle geleerden aan een juist uitgangspunt.

Dr. De Mets heeft geprobeerd te bewijzen dat Napoleon niet aan kanker, maar aan een maagzweer gestorven is. Tot dezelfde conclusie komt Takino Kalema in Helsingfors.

Al in 1829 stelde dr. Héreau, de voormalige chirurg van Madame Mère en Marie-Louise, dezelfde bewering op. Hij concludeerde een heftige chronische gastritis, die door het klimaat veroorzaakt was, door de sterke, geneeskundige 'brandstichtende' middelen, die vooral Antommarchi hem gaf en die tot de dood leidden. (Dr. Héreau: Napoléon à Sainte-Hélène, 125-128)

De heer S. Abbatucci, algemeen kolonie-arts, wijst de aanneming van kanker met beslistheid terug. Volgens hem stierf Napoleon aan een leverontsteking: 'Nadat deze door vergroeiing met de maagwand een ingekapselde buikvliesontsteking had veroorzaakt, liep het abces leeg in de buikholte en leidde daar tot een dodelijke infectie'.

322
+
323

Montholon en Marchand (1) hebben beweerd dat Lowe zich tegen de balseming heeft verzet. Daar is geen sprake van geweest. (2) Nadat het lijk gewassen was, nam Antommarchi alle maten op en dicteerde ze aan abbé Vignali. Ali bericht: 'Het laken, waarop zo juist de sectie was verricht, was op vele plaatsen met bloed bedekt. Het merendeel van de aanwezigen sneed daar een stukje van af. Ieder kreeg zijn deel, de Engelsen het meest. (3)

Toen kleedden Marchand en Ali de dode Napoleon aan: onderbroek, flanellen onderjas, zijden kousen, een kniebroek van kasjmier, een wit vest, een halsdoek van mousseline, daarover een met een gesp bevestigde zwarte kraag, de uniformjas van kolonel van de rijdende Gardejagers, gouden epauletten, hoge laarzen, degen (4), de met de driekleurige cocarde voorziene driekante muts, de ster en het lint van het Legioen van Eer en de beide kruizen van het Legioen van Eer en van de IJzeren Kroon. Na beëindiging van dit toilet werd de keizer zijn kleine slaapkamer in gedragen, dat met zwart doek bekleed en met verscheidene kaarsen verlicht was. Op het altaar, dat was opgericht, knielde met koorhemd en stola gekleed de abbé. De bedienden legden Napoleon op zijn bed, dat met de blauwe mantel van Marengo bedekt was.

Aantekening:

1. En na hen beweerde Fr. Masson dat Paul Frémaux zegt: 'Na de autopsie werd het lichaam gebalsemd'. Hier, zoals ook in andere gevallen, is hij niet tot de bronnen terug gegaan.
2. Wel werd het binnenste van het lijk met eau-de-cologne besprenkeld. Dr. Héreau beweert dat het niet te verontschuldigen is, dat Antommarchi niet één keer geprobeerd heeft het lichaam van Napoleon te balsemen. 'Het eiland', schrijft hij, 'was rijkelijk voorzien van kruut voor de kanonnen, zwavel, teer, gebluste kalk, scherp zout, kwikzilver sublimaat, enz. Dit zijn alle materialen, die de mummificatie bevorderen. Het is aannemelijk dat de Engelse overheid een balseming niet wenste. In ieder geval kwam Antommarchi hun bedoeling tegemoet'.
3. Ali. 286
4. Ali. 286. 'Daar men bang was dat de gouverneur zich de degen van de keizer wilde toe-eigenen, verving men hem door de degen van de opperhofmaarschalk'.

324 Zijn hoofd lag diep in het kussen. Op zijn borst lag het crucifix. Op zijn gezicht lag nog steeds die kleine glimlach. Zijn volle zachte handen leken te leven. Aan het hoofdeinde stond Bertrand, aan het voeteneinde Montholon en Marchand. Antommarchi, Arnott, Rutlegde (1) in zwarte kleding vormden langs de ramen een rij, zodat er een smalle doorgang overbleef voor de talloze bezoekers.

Vanuit het gehele eiland kwamen deze toegestroomd (2) net als zes jaar

geleden naar Plymouth. De hele straat naar Longwood was één rij soldaten, matrozen, kolonisten en inwoners, die door het bericht dat de grote gevangene uit zijn gevangenis was ontsnapt, diep ontroerd waren. Er waren ook vrouwen en kinderen bij. Velen verschenen in hun werkkleding, velen, die van ver kwamen, parelde het zweet op het voorhoofd. (3)

Aantekening:

1. Arnott en Rutledge losten elkaar bij de lijkwade af. Ze weken niet van hem voordat de kist gesloten was. Rutledge lette er speciaal op dat het hart en de maag niet verwijderd werden, waar Lowe bang voor was. 'Sir Thoma Reade', schreef hij, 'had mij ingeprent deze niet uit het oog te verliezen en zeker niet toe te staan, dat iemand het lichaam nog eens zou openen en er iets uit zou halen'. Daaraan waren de onvermoeide bedes van Mme Bertrand schuld, die, om de uitdrukkelijke wens van de keizer te vervullen, deze organen mee naar Europa zou nemen. Ook Antommarchi wilde zeker de maag behouden 'om de verwanten en de vrienden van Napoleon te bewijzen dat de oorzaak van zijn dood een ongeneeslijke ziekte was geweest en dat hem voor de mislukking van zijn behandeling geen blaam kon treffen'. (L.P.20.133)
2. Montholon aan zijn vrouw, 6 mei: 'Een onvoorstelbare mensenmenigte defileert aan het bed voorbij'. En de volgende dag schreef een Engelse officier: 'Een reusachtige menigte verdrong zich gisteren en vandaag om hem te zien. Het was een van de buitengewoonste taferelen van mijn leven!' (The Statemans, 8 juli 1821)
3. Ali, 287. Al deze dagen was het mooi weer en het was warm

325

Luitenant Crokot regelde de doorstroom, die pas tegen het invallen van de duisternis eindigde. Eerst kwam de officieren van het 20^e en het 66^e Regiment, dan de onderofficieren, de gewone soldaten en de matrozen, tenslotte de burgers. (1) Allen bewaarden een diep zwijgen. Enkelen hadden bloemen meegebracht, die ze voor het bed legden: witte aronskelken, lelies, hibiscusbloemen. Een soldaat zei tegen een kleine jongen, die hij aan de hand hield: 'Kijk goed naar Napoleon, hij is de grootste man ter wereld!' Menigeen knielde en sloeg een kruis voor Napoleon.

's Avonds nam Crokot afscheid van de Fransen. Lowe stuurde hem met de Heron (2) naar Engeland, hij moest lord Bathurst het bericht van Napoleons dood en het protocol over de lijkopening brengen.

Dit door Shortt samengestelde document had het misnoegen van de gouverneur opgewekt. Er staat namelijk de zin in: 'De lever was wellicht iets volumineuzer dan normaal'. Dat kon door degenen, die de mening vertegenwoordigden dat Napoleon aan een leverontsteking gestorven was, als argument gebruikt worden. Daarom drong Lowe met al zijn autoriteit er op aan dat Shortt deze passage veranderde. Geërgerd schreef de dokter het protocol nog een keer en liet deze suggestieve woorden weg. (3)

Aantekening:

1. Men kwam door de kamer van de kamerheer binnen, ging door de badkamer en de werkkamer i de slaapkamer, waar hij opgebaard lag. Hier verbleef men even en men verliet dan via de eetzaal, de salon en de spreekkamer weer het huis (Ali, 288)
2. Crokot kwam op 4 juli i Engeland aan en kreeg als beloning voor zijn diensten de rang van majoor en 300 pond Sterling. De Fransen hadden hem bij zijn vertrek een snuifdoos en een zilveren bord van het keizerlijk servies gegeven.
3. Het eerste protocol was slechts ondertekend door Shortt, Burton, Mitchel en Arnott. Het tweede werd bovendien door Livingstone ondertekend. Dit stuurde Lowe naar lord Bathurst. De eerste versie van het protocol is in de papieren van Shortt terug gevonden. De passage, die betrekking heeft op de lever, is doorgestreept en er is aan toegevoegd: 'Het doorstrepen van deze woorden is geschied op bevel van sir Hudson Lowe. Thomas Shortt'.

326

Antommarchi weigerde het stuk te ondertekenen, niet omdat hij de inhoud of de woordkeuze afkeurde, maar omdat bij het maken ervan zijn advies niet gevraagd was. (1)

'Twee tot drie bedienden' hielden samen met de onderarts Rutledge de

dodenwacht. De volgende ochtend celebreerde Vignali de mis, toen begon weer de stoet inwoners langs het lijk te gaan. Dat duurde meerdere uren. Maar het moest onderbroken worden, omdat het maken van het dodenmasker wegens de toestand van het lijk niet langer uitgesteld kon worden.

Dokter Burton had op 6 mei in Jamestown niet eens een beetje 'Parijzer gips' kunnen krijgen, dat alleen voor dit doel geschikt is. Een zeevaandrig zei hem dat op George Island, een ten zuidoosten van Sint Helena gelegen eilandje, gipskristallen voorkwamen. Nog in dezelfde nacht stapte Burton met een paar matrozen in een sloep en begaf zich met een gevaarlijke zeegang naar de aangegeven klippen. Bij het schijn van fakkels verzamelde hij zoveel gips als mogelijk, keerde in de stad terug, brandde en vermaalde het en zo verkreeg hij een voldoende hoeveelheid weliswaar grauwe en grijskleurige massa, die echter voor de geplande afdruk bruikbaar bleek te zijn. Zonder tijd te verliezen bracht hij het naar Longwood.

Aantekening:

1. Antommarchi II, 170. L.P.20.133. Het schijnt dat Bertrand Antommarchi bevolen heeft niet te ondertekenen, omdat de keizer in het protocol als Napoleon Bonaparte benoemd werd. (Dokter Burton aan Goulburn, 13 augustus 1821).
Op 6 mei heerste er in Plantation vanwege het protocol grote opwinding.

327 Inderdaad waren er daar al enige pogingen ondernomen om van het gezicht van de keizer een afdruk te maken. Eerst door Arnott, die daarvoor was van kaarsen gebruikte (1). Hierna schijnt Antommarchi op verzoek van Mme Bertrand het met slechte gips, dat hem in Longwood ter beschikking stond, geprobeerd te hebben. Maar de massa was te poreus en hij gaf het op. Tenslotte moeten in de nacht van 6 op 7 mei de bij het lijk achtergebleven bedienden zich heimelijk ingespannen hebben om door middel van met kalkmelk bevochtigd zijdepapier een afdruk te verkrijgen. (2)

Toen Burton verscheen, was er sinds de dood van de keizer veertig uur verstreken. Het ontbindingsproces was begonnen. Het ingezakte vlees van het gezicht liet de botten tevoorschijn komen. De vooruitstekende jukbeenderen, de hangende neus, de over de witte tanden halfgeopende lippen, de ingevallen kin, verleenden aan het gezicht een nare, tragische uitdrukking.

Toen Antommarchi het door Burton vervaardigde poeder zag, sloeg hij zijn handen boven zijn hoofd in elkaar en beweerde dat het volledig uitgesloten was met zoiets een afdruk te maken.

Aantekening:

1. Dit schijnt in de nacht van 5 op 6 mei plaats te hebben gevonden, toen Arnott met Vignali en Pierron bij het lijk waakte. Naar onze mening is dit het masker, dat na allerlei avonturen tegenwoordig in het bezit is van dhr. en mevr. Alfred Day Pardee.
2. Niet met een deksel, zoals Fr. Masson schrijft (Autour de Sainte-Hélène, 141). Dit masker zou zich, zoals hij aangeeft, 'in Italië in het graf van Pasolini' bevinden. Marchand vermeldt niets van deze pogingen. Hij beperkt zich ertoe de officiële foutieve versie te herhalen dat Antommarchi op 7 mei met behulp van Burton een afdruk had vervaardigd.
In 1830 bracht dominee Boys het zogenaamde 'Sankey-Masker' mee uit Sint Helena. Wij hechten hier geen waarde aan. Het schijnt om een geretoucheerde kopie van het zogenaamde Antommarchi-masker te gaan.

328 Op Mme Bertrands verzoek wilde Burton het wel proberen. (1) Men legde de hals van de keizer bloot. Noverraz schoor hem nog eenmaal voorzichtig en sneed bij het voorhoofd en de slapen het haar weg. Burton bedekte zijn gezicht eerst met een gipslaag. De poging slaagde. Nadat dit eerste 'negatief' was opgetild, maakte Burton een afdruk van het achterhoofd, dat Archambault een beetje omhoog hield. Deze keer bood Antommarchi zijn Engelse collega hulp. (2)

Een herhaling van deze handelingen was onmogelijk geworden, omdat de huid op verschillende plekken oploste. Helaas dacht men er niet aan een afdruk van de mooie handen te maken, wat toch zeer gemakkelijk was geweest. Men bracht de kleding van de dode weer in orde. Het was erg warm. Als bescherming tegen de vliegen, die in de warmte op hem gingen zitten, spreidde men over zijn gezicht een sluier uit.

Het is de kist leggen kon niet langer uitgesteld worden. (3) 's Avonds kwamen er drie kisten binnen: de eerste was van wit blik, de tweede van mahonie hout de derde van lood. (4)

Aantekening:

1. Dokter Burton aan Mme Bertrand, 22 mei 1821. Een andere brief van Burton in The Courier van 10 september 1821; Lowe aan Bathurst, 13 juli 1821. (L.P.20.140)
2. Luitenant Duncan Darroch van het 20^e Regiment betrad op dat moment de dodenkamer. De brief, die hij daarover aan zijn moeder schreef, werd in 1904 in Lancashire Fusiliers' Annual (12) gepubliceerd. Daarin staat: 'Ik ging nog een keer naar binnen, maar de stank was zo verschrikkelijk dat ik niet bleef. De afdruk werd gemaakt door dokter Burton met de Franse arts'.
3. Ali, 290. Het uiteenvallen ging tijdens de tweede dag zo snel, dat het lijk 's middags geheel in volle ontbinding was'.
4. De eerste kist was door de ijzersmid A. Mellington gemaakt, de tweede door de houtbewerker Metcalfe, die vaak in Longwood had gewerkt. (En de derde? Rkv)

329

Onder toezicht van de onderarts Rutledge werd het lijk van Napoleon door de bedienden in de eerste kist gelegd, die geheel met wit damast bekleed was. Ook het hoofd lag op een damasten kussen. (1) Daar de kist te kort was, nam men Napoleon de hoed van zijn hoofd en legde die op zijn benen. Lowe had ondanks alle verzoeken verboden het hart en de maag van de keizer volgens zijn wens naar Europa te laten brengen. Rutledge stopte het hart in een zilveren vaas, die men uit de spullen van de keizer had genomen. Ze werd met wijngeest gevuld en met een shilling vast geloot. De maag deed men in een zilveren kruidenvaas 'zonder hem via een middel tegen vergaan te beschermen'. (2) De beide vazen werden in de kist gelegd en ook een schotel, een bord, een zilveren bestek, alles voorzien van het keizerlijk wapen, zes dubbele napoleons, vier napoleons, en een Franse zilveren munt en twee Italiaanse dubbele napoleons. (3)

De Fransen stonden rond om de kist. Toen de timmerman het deksel wilde bevestigen, trad Bertrand naar voren en nam de hand van de keizer in zijn handen voor een laatste handdruk.

Aantekening:

1. Er is beweerd dat Napoleon in een laken met het monogram van Louis XVIII begraven werd. Dat zich onder het beddengoed dat in grote haast uit het Elysée was meegenomen, ook wat van de koning heeft bevonden, is goed mogelijk. Maar de keizer werd niet in een lijkdoek gehuld. Dat blijkt uit het begrafenisprotocol.
2. Verslag van Rutledge. L.P.20.133. Antommarchi beweert daarvoor gezorgd te hebben. (II, 170) Dat is niet goed te achterhalen. De Engelsen, die hem wantrouwden, zouden hem dat niet hebben toegestaan. Het verslag van Rutledge laat geen twijfel toe.
3. Begrafenisprotocol. Montholon II, 561. Ali, 291. Verslag van Rutledge. De jonge Engelse chirurg voegde er nog een bord bij, waarop hij zijn naam schreef 'als de laatste Engelse officier, die de overledene heeft gezien'.

330

Nu werd de kist in de mahoniehouten kist en deze weer in de loden kist gedaan, daarna werd het geheel op het bed, waar bodem en matras uit verwijderd waren, op houten blokken geplaatst. Over deze drievoudige kist, die van twee lootjes was voorzien, zodat Lowe het ontsnappen van Napoleon werkelijk niet meer hoefde te vrezen, spreidde men de mantel van Marengo uit. (1)

De volgende dag, 8 mei 1821, celebreerde Vignali de dodenmis, die werd bijgewoond door verscheidene Fransen en enkele katholieke Engelsen.

Ondertussen was er nog een vierde kist van mahonie binnen gekomen, die niet op tijd was klaar gekomen. Hierin tilde men de drievoudig gekiste Napoleon en bevestigde het deksel met vier zilveren schroeven. Nu werden weer de bezoekers toegelaten en allen, die het niet mogelijk was geweest de keizer op zijn doodsbéd te zien, kwamen nu en besprenkelden zonder onderscheid in geloof, de baar met wijwater.

*

De holle vorm van het dodenmasker lag in twee delen te drogen op de schoorsteenmantel in de salon. Burton was naar het kamp gegaan om pas terug te komen op de dag van de begrafenis. Hij trof toen de afdruk van het gezicht niet meer aan. Mme Bertrand had dit met behulp van Antommarchi bij zich genomen en ondanks zijn heftige tegenvoorstellen bleef er voor Burton slechts de afdruk van de schedel en de nek over. (2)

Aantekening:

1. In de nacht van 7 mei hielden alleen de bedienden de wacht bij de keizer. Ali vermeldt (292) dat ze de tijd doorbrachten 'met heen en weer lopen in de kleine ruimte, die tussen de ramen van de slaapkamer en de werkkamer leidt, deels door in het interieur te zitten en zich aan allerlei gedachten over te geven.....' Arnott en Rutledge waren weer naar hun woningen in Deadwood gegaan.
2. Burton aan Mme Bertrand, 22 mei 1821; Hudson Lowe aan Bathurst, 13 juni 1821: 'Dokter Burton is door graaf en gravin Bertrand niet goed behandeld. Zij wensten een afdruk van het hoofd van generaal Bonaparte uit Parijzer gips te bezitten. Professor Antommarchi probeerde er een te maken, maar dat lukte hem niet. Dokter Burton is het met volharding en geluk gelukt een zeer mooie afdruk te maken, ofschoon hem slechts minderwaardig materiaal ter beschikking stond. De Bertrands hebben de afdruk onder hun hoede genomen. Dokter Burton heeft slechts het achterhoofd, dat wil zeggen het schedeldeel behouden'.

Mme Bertrand nam de gipsvorm in haar bagage mee en heeft die nooit aan dokter Burton terug gegeven, ondanks zijn eis en ondanks zijn gerichte klacht, die hij na zijn terugkeer in Engeland deed.

Antommarchi maakte door middel van deze vorm twee of drie maskers. De eerste kreeg Mme Bertrand, haar dochter Hortense erfde die en vermaakte deze aan prins Napoleon. Ze bevindt zich nu (1935, rkv) in de Brusselse verzamelingen.

Een masker, vermoedelijk de beste, behield Antommarchi zelf. Zij diende hem in 1833, toen een terugvordering niet meer te vrezén was (want Burton was al in 1828 aan longoedeem gestorven) als model voor de vervaardiging van meerdere dodenmaskers, voornamelijk uit gips of brons, die het publiek via inschrijving kon verwerven. In 1841 verkreeg prins Demidoff, de echtgenoot van prinses Mathilde, dat modelmasker en sloot een verkleinde getrouwe kopie bij de kist in, waarin Napoleons sterfelijke resten naar Frankrijk waren gebracht.

Na zijn dood belandde het masker in de verzameling van lord Roseberry en nu is het eigendom van de schrijver van dit boek, die er over denkt het in de Dôme des Invalides te plaatsen.

Wat is er gebeurd met de holle vorm van het gezicht? Werd deze, zoals Fr, Masson meent, na het gieten van het eerste masker vernietigd? Heeft Antommarchi haar meegenomen naar Amerika? In ieder geval is haar spoor verloren. De holle vorm van de nek bevindt zich op dit moment nog in Engeland in het bezit van de erfgenamen van Burton.

331

Schaamteloze verwijten. Burton, die de gipsafdruk heeft gemaakt, is daardoor nog niet de eigenaar geworden. Napoleons dodenmasker kan alleen aan zijn familie of aan de Franse natie toebehoren. Desalniettemin hebben Antommarchi en Bertrand zich tegenover de Engelse arts hatelijk gedragen. Want ze schonken hem later niet een keer een kopie van het kostbare aandenken, dat zonder hem niet zou hebben bestaan. (1)

Aantekening:

1. De relatieve kleinheid van het dodenmasker was vaak voorwerp van verwondering; ja, men heeft zelfs, veroorzaakt door het feit dat haar afmetingen, die door Antommarchi van Napoleons lijk genomen zijn, niet juist zijn, haar echtheid betwijfeld. Men heeft daarbij niet aan de dubbele

inzakkingen gedacht, waardoor het volume met ongeveer eenzesde verminderd was. In de eerste plaats door de inkrimping van het gips, dat ter vervaardiging van de vorm diende (ongeveer eentwaalfde), dan de inkrimping van het gips, dat voor de vervaardiging van het masker in de vorm gegoten werd (weer eentwaalfde). Het hoofd van de keizer was groter dan normaal, hij was, zoals de Engelse artsen opmerkten 'in vergelijking met het lichaam bijna verhoudingsgewijs groot'.

332 Deze op het laatste moment en met zulk slecht materiaal door een onverschillige Engelse arts vervaardigde afdruk, kan toch ons verlangen de gezichttrekken van de grote banneling met eigen ogen te aanschouwen, bevredigen. Maar voor de bezoekers is er nog een ander dodenmasker van de keizer, dat Napoleon waardiger is. En door een verbazingwekkend wonder is het Sint Helena zelf, dat dit dodenmasker toont, ja, uit zich laat voortkomen. Is het de Fransen van destijds opgevallen? De vorm van de Barn, dat bronsachtige gebergte, dat in het oosten het plateau van Deadwood afsluit. Men weet het niet. De door hen geschreven herinneringen geven daarover geen uitsluitsel. (1) Deze berg toont in een enorme maat Napoleons profiel. Het hart staat stil bij deze gelijkenis, zo frappant, zo schrikwekkend is zij. Een gigantische Galio-figuur, het gezicht naar de zuidelijke zee toegewend, de ogen gesloten, de lippen in een lichte glimlach geopend..... Over het voorhoofd pieken punten van de Driespits uit. De reusachtige hals – de lange dodenhals – reikt tot aan de oceaan, die hem voortdurend met een witte schuimkraag omzoomt.

Aantekening:

1. De eerste, die dit opmerkt, is Emauel de Las Cases, in zijn aan boord van de Belle-Poule geschreven dagboek (1840).

333 Zoals de keizer de avond van 1 mei op zijn smalle bed lag, zo is hij hier vanaf het begin van de wereld door vulkanische werking, de onverbiddelijke passaatwind en door de regens voor eeuwig afgebeeld. Zelfs een gevoelloze ziel moet trillen bij de gedachte dat Napoleon sinds de eerste dagen in Longwood zijn portret herkent en op de machtige bergketen daar zijn laatste uitzicht heeft gehad – wachtend op zijn eigen beeld.

*

De al op 6 mei begonnen werkzaamheden tot het maken van het graf werden op deze dag beëindigd. Lowe had, nadat hij Montholon had geraadpleegd, de groeve in het kleine Geraniumdal laten graven, dat Napoleon, in het uiterste geval, tot zijn laatste rustplaats bestemd had. (1)

Bij de beide treurwilgen, wier takken in elkaar grijpen, vlak bij de bron, die hem vijf jaar lang water had geleverd, werd in de lemen bodem een grote groeve met loodrechte wanden uitgegraven. Ze werd met een twee voet dikke gemetselde muur bekleed en zo tot een echte grafburcht gemaakt, dat elke inbraak weerstond. (2) Noch op de kist noch op het graf zou een naam staan. Montholon wilde de volgende inscriptie laten plaatsen:

Napoleon
Geboren op Ajaccio op 15 augustus 1769
Gestorven op Sint Helena op 5 mei 1821

Aantekening:

1. De heer Torbett, de eigenaar van het stuk grond, zal van de kolonie 650 pond krijgen 'voor de aan

zijn grondstuk veroorzaakte schade' en daarboven op nog 50 pond jaarlijks, zo lang Napoleons lijk daar verblijft. In 1826 werd de schade berekend op een eenmalig bedrag van 12.000 pond. (Archief van Jamestown, 1824 – 1826)

2. 12 voet diep, 8 voet lang, 5 voet breed.

De vier zijwanden waren dik bemurd, evenals de vloer, waarop men acht voet dikke stenen had gelegd. Daarop plaatste men een soort sarcofaag van portlandstenen, 'een trog', zegt Ali (296), waarin de kist geplaatst zou worden. Een grote stenen plaat zou als sluitsteen dienen. De daarop geworpen aarde zou door drie verdere platen van 8 voet lang, 4 voet breed vijf duimdik bedekt worden. De platen haalde men uit de keuken van New Longwood.

De werkzaamheden werden uitgevoerd door geniesoldaten onder leiding van majoor Emmett. (L.P.20.133). The Courier van 9 juli schreef: 'Alle voorzorgsmaatregelen ter voorkoming van een lijkenroof zijn getroffen en ons wordt verzekerd dat deze maatregelen te danken zijn aan de overeenstemming van de Franse commissaris met de Engelse vertegenwoordigers'.

- 334 Lowe verlangde dat de naam Bonaparte er aan toegevoegd zou worden. (1) Dat hij op zo'n moment de laatste vrienden van de gevangene het recht bestreed het grafschrift te plaatsen, is veel betekend voor hem en veroordeelt hem. Want hoezeer Bathurst ook alles vooruit zag, voor dit geval had hij geen richtlijnen gegeven. De Fransen besloten de steen zonder opschrift te laten. Dat was beter zo. Napoleon had deze hoofdletters op een grafplaat niet nodig om in herinnering van de hele wereld te blijven.

*

Op de ochtend van 9 mei 1821 las abbé Vignali voor de laatste keer de mis voor de keizerlijke kist. De gouverneur en de admiraal met hun staven, Montchenu, Gors, de notabelen van het eiland in rouwkleding, stonden in wachtende groepjes op het gazon voor de veranda. Sinds het aanbreeken van de ochtend waren alle troepen van Sint Helena paraat.

Aantekening:

1. Lowe aan Bathurst, 14 mei 1821. L.P.20.133. Op 8 mei stuurde Lowe aan Montchenu de volgende uitnodiging: 'Mijn Heer, ik heb de eer u mede te delen dat de teraardebestelling van de stoffelijke resten van Napoleon Bonaparte om 12 uur 's middags met een eerbetoon zal plaatsvinden, een generaal van de hoogste rang waardig en wel op een plek, gelegen in het dal tussen Alarm House en Longwood, waar hij, naar ik heb vernomen, in het geval dat zijn lichaam op het eiland ter aarde besteld moet worden, begraven wenst te worden'. (L.P.20.133)

Op dezelfde dag 8 mei 1821 namen Bertrand, Montholon en Marchand de inventaris op van de meubels, de garderobe en de bibliotheek en telden de in de kas van de keizer aangetroffen geldbedragen. Dit beliep in totaal 327.833 francs. (Montholon II, 563)

(NB. Rkv: Bertrand stelt in zijn Napoleon at St. Helena, January – May 1821, pag. 238, dat het bedrag in totaal 300.162 francs was.)

- 335 Om twaalf uur betraden twaalf grenadiers van het 20^e Regiment de dodenkamer. Ze tilden met grote moeite de zware kist op en laadden hem op de schouders. Ze droegen hem door de spreekkamer en toen de weinige trappen af naar de met zwart laken bedekte lijkwagen, die met vier paarden bespannen in de grote laan stond. (1) Daar zetten ze hun last neer en bedekten haar met een paarse doek en met de mantel van Marengo, waarop Bertrand zijn degen legde. De lijkstoet zette zich in beweging. Voor de lijkwagen uit ging in priesterlijk gewaad (2) abbé Vignali met Henri Bertrand, die het wijwatervat en de kwast droeg. Achter hem kwamen Antommarchi en Arnott. Op de voorste paarden van de lijkwagen, die in stap gingen, zaten soldaten als voorrijders; de twaalf grenadiers marcheerden aan beide zijden. De uiteinden van het lijkdoek werden van voren vastgehouden door Marchand en Napoleon Bertrand, van achteren

door Bertrand en Montholon, beide in gala-uniform. Achter de wagen kwam aan de teugel gevoerd door Archambault, Sheik, het lievelingspaard van de keizer, dan het dienstponeel van Longwood en in de phaeton, gemend door bedienden van de keizer, gravin Bertrand met Hortense en Arthur.

Aantekening:

1. Het was de oude calèche van de keizer, waar de zitplaatsen uit verwijderd waren en waarboven een plat dak was gemaakt. Deze lijkwagen werd door koningin Victoria aan Frankrijk geschonken en bevindt zich nu in de Dôme des Invalides.
2. Toen de stoet gevormd werd, begon er tussen Montholon en Vignali een 'tamelijk heftige' strijd, zoals Ali (292) vertelt. De geestelijke was gewend aan het gebruik van alleen maar met een stola aangekleed te verschijnen. Montholon verlangde dat hij het misgewaad zou aantrekken. Vignali protesteerde, maar gaf uiteindelijk toe.

336 Hierna trokken twee rijden midschipsmannen langs, toen de gouverneur te paard, de admiraal, de generaal, de Franse commissaris en talrijke officieren. (1) Het gehele garnizoen van het eiland, ongeveer 3000 man, vormde met afgezet geweer op de linkerkant van de weg die via Longwood naar Hutt's Gate voerde, erewachten. Op enkele plaatsen stonden muziekcorpsen, die een treurige wijs speelden. (2) De vlaggen wapperden in de wind. Maar, ach, daar waren in gouden letters onzalige op verwerkt: Minden, Talavere, Orthez. Zodra de lijkwagen de soldaten voorbij was, sloten zij zich paarsgewijs achteraan de stoet aan. De kanonnen van de op de rede liggende Vigo vuurden elke minuut schoten af. Een boven de straat bij Hutt's Gate geplaatste batterij van 15 kanonnen gaf haar antwoord.

In prachtig zonlicht bewoog de lijkstoet zich om de zwarte Punschbowle heen, de bochten van de straat volgend, die Napoleon tijdens de eerste maanden van de gevangenschap zo vaak te paard of per wagen had afgelegd om Bertrand te bezoeken. Toen was hij nog vol illusies en hoop geweest en vermoedde hij niet dat Sint Helena hem behouden zou.... In de verte omgaf als een vast gesloten ring, de zee het eiland.

Aantekening:

1. De volgorde van de lijkstoet is door Marryat in een tekening getrouw weergegeven. Deze tekening wordt zeer vaak gereproduceerd. Hij heeft wel een fout gemaakt door achter het paard Bertrand en Montholon te laten gaan, terwijl zij toch echt de uiteinden van de lijkdoek vast hielden.
2. Deze was door luitenant Mac Carthy van het 66^e Infanterie Regiment voor dit doel speciaal gecomponeerd. (L.P.20.133)

337 Op alle randen langs de hoge afgronden, op de rotspunten, tussen aloëen en cactussen, soms in de bomen, bevinden zich Chinezen in blauwe kielien, halfnaakte negers, Indiërs met tulbanden op, mestiezen in hun katoenen kleding, de gehele bevolking is op de been om de lijkstoet van de geheimzinnige, de verschrikkelijke man te zien, waarover zij allemaal zo veel gesproken hebben en die de meeste toch nooit het eigen ogen hebben gezien. Deze massa, de grootste, die men op dit kleine eiland bij elkaar kon krijgen, was voor Napoleon maar armoedig. Maar het was tenminste niet belachelijk. Onder militaire muziek en kanonschoten werd hij met achting naar zijn laatste rustplaats geleid. Menig hart trok zich tezamen, menig oog werd nat. De vijanden zelf, de onverschilligen, het arme gekleurde volk, allen wisten dat hier een heel grote man gestorven was.

In de bocht bij Hutt's Gate wachtten in een calèche lady Lowe en miss Johnson in rouwkleding en zij sloten zich bij de stoet aan. 'Diepe ontroering lag op hun gezichten en de tranen stroomden rijkelijk langs hun wangen'. (1) Een kwart mijl verder hield de stoet stil. De troepen marcheerden over de straat verder. Vierentwintig grenadiers uit alle op Sint Helena gestationeerde

regimenten droegen in groepen van acht afwisselend de kist het steile voetpad af, dat in het dal gedurende de laatste drie dagen door de genietroepen was aangelegd. Iedereen was van zijn paard afgestegen of uit de wagen gestapt; officieren, vrouwen, planters, kinderen drongen er ongeordend achteraan. Bij het graf aangekomen, waarvan de opening met zwart versierd was, stelden ze zich zwiingend op.

De kist werd naast de groeve neergezet. Bertrand nam de degen en Montholon het lijkkleed er af.

Aantekening:

1. Ali, 295

- 338 Drie musketsalvo's weerklonken, waarvan de echo weerklonk. De kanonnen van de vesting en de haven vuurden, terwijl Vignali de laatste gebeden uitsprak. Lowe vroeg Bertrand en Montholon of ze aan het graf wensten te spreken. Beiden zeiden nee. Hierna werd door middel van een hijsinrichting de grote kist opgetild en in het graf neer gelaten. Een grote stenen plaat werd er over heen gelegd en zorgvuldig vast gemetseld. Men hoorde in de verte al de doedelzakken van de compagnieën, die zich intussen op de landweg weer geformeerd hadden en naar hun kwartieren terug marcheerden. Deze zwaarmoedige klanken uit het noordelijke heideland (Schotland, rkv) had de keizer tot zijn laatste dag in zijn slaapkamer gehoord, als in het kamp in Deadwood het vlagstrijken geblazen werd.

De Fransen braken enige takken van de treurwilgen af en gingen op weg naar Longwood. Kort daarna viel de massa mensen op de treurwilgen aan en plunderde ze. Ieder wilde een tak meenemen. Lowe was daar zeer ontstemd over. Hij beval een hek te zetten, dat het betreden van het dal verhinderde en beval tot bewaking een constante post van twaalf man onder bevel van een officier. (1) In een klein wachthuis houdt een soldaat de wacht bij de keizer, alsof hij nog leefde.

Aantekening:

1. Hudson Lowe aan Bathurst, 14 mei 1821; L.P.20.133. Het einde van de keizer heeft in de notities van 1821 van het Archief van Jamestown slechts geringe sporen nagelaten: 'Zaterdag, de 5^e, is generaal Napoleon Bonaparte gestorven'. Daarvoor is te lezen: 'Donderdag, de 3^e, is de Waterloo uit Engeland aangekomen'. Daarna: 'Maandag, de 7^e, stak de Heron naar Engeland in zee'. Daarentegen schreef dominee Boys in het begrafenisregister van zijn kerk de naam Napoleon op. Op het blad van mei 1821 staan de inschrijvingen: '7 mei, Edmond Howes, inwoner'. '9 mei, Napoleon Bonaparte, voormalig keizer van Frankrijk; hij is op 5 mei in het oude huis van Longwood gestorven en werd op het grondgebied van dhr. Richard Torbett begraven'. 'Op dezelfde dag Maria Mills, weduwe van de artillerie-majoor Mills op Sint Helena'. Boys afkeurende oordeel over het gedrag van Lowe tegenover Napoleon luidde: een ongeduldige, maar moreel strenge man en een fanatieke voorvechter van de gerechtigheid. Misschien voelde Boys geen medelijden met de gevangene, maar hij veroordeelde de kerkermeester. Vlak daarna hield hij een preek en wierp, zich wendend tot Lowe en de andere hoogwaardigheidsbekleders van het eiland, hen vanaf de kansel de volgende gewaagde woorden voor de voeten: 'Waarlijk, ik zeg u, de tollenaars en de hoeren zullen eerder in de hemel zijn dan gij!'

- 339 Bij de terugkeer in Longwood voelden de Fransen zich alleen en verlaten. Ondanks hun oprechte bedroefdheid hadden ze bij Napoleons dood allereerst verlicht herademd. De weg naar Frankrijk stond weer voor hen open. Ze konden weer aan zichzelf denken, hun familie weer terug zien, ze hadden er genoeg van. Maar te lang hadden zij de richting van hun leven door hun gebieders laten bepalen, door zijn wil, door zijn stemming. Zoveel jaren had hij hun ziel en lichaam gestuurd. Napoleon was het waarom hen gedachten en gevoelens

draaiden. Nu hij er niet meer was, kwamen ze zichzelf onnuttig voor, verlaten en leeg. Zijn dood maakte hen tot wezen. Ze gingen door de kamer, die nog met zijn aanwezigheid gevuld leek te zijn, door de tuin, waarvan hij had gehouden. 'Ze verbleven op die plaatsen, die hij het meest had bezocht, waar hij gewoonlijk rustte en meenden hem voor zich te zien'.

Ze waren toch gewend te fluisteren om hem in zijn slaap, bij het werk, in zijn dromerijen niet te storen. Nu durfden ze hun stemmen niet te verheffen.

Nadat het huis weer in orde was gemaakt, ging Montholon aan de gang met het afwerken van het begrafenisprotocol, dat door Bertrand en Marchand werd ondertekend.

340 De volgende dag maakte Lowe bekend, dat hij de opdracht had de inventaris op te maken van de spullen, die Napoleon had achter gelaten. De Fransen hadden dat verwacht. Hij verscheen met lady Lowe, die vriendelijk toestemming vroeg de door de keizer bewoonde vertrekken te mogen zien. Alle gebruiksvoorwerpen, kledingsstukken, lijfgoed, wapens, zilver en keukengerei waren in de salon klaar gelegd. De gouverneur bezichtigde ze met Reade en Gorrequer. De door de keizer verzegelde mahoniehouten laatjes werden geopend en de inhoud aanschouwd. Lowe bewonderde het Sèvres servies, de necessaires en de tabbatières, vooral die, die voor lady Holland bestemd waren. Bertrand en Montholon toonden van de papieren van de keizer wat hun goed leek: dictaten over zijn veldtochten, het notitieboekje van de keizer, waarin hij met potlood de titels van boeken had gekriebeld, die hij voor zijn werk wilde lezen. Tenslotte stelden ze hem van het eerste codicil (1) en de bijgesloten inventarislijst in kennis. Lowe machtigde ze tot een voorlopige uitvoering van de laatste wilsbeschikking van de keizer. (2)

Ondertussen bezichtigde lady Lowe de kamers, waarin Napoleon gewoond had. Ze was verbluft over hun armoedigheid. Zolang Napoleon in leven was, liet de macht van zijn persoonlijkheid de krapte van de kamer, de slechte staat van de meubels vergeten. Nu pas sprong de ellende van Longwood in het oog. Wat er ook over gezegd is, Lowe gedroeg zich deze keer tegemoetkomend. Hij was er van overtuigd dat men hem slechts de buitenkant liet zien en dat vele dingen aan zijn controle onttrokken werden.

Aantekening:

1. Dit was het codicil, waarin alles wat Napoleon op Sint Helena bezat, onder de testament-uitvoerders verdeeld werd.
2. De definitieve uitvoering maakte hij afhankelijk van de beslissing van zijn regering. (Protocol van 12 mei 1821; Montholon II, 565)

341 Maar hij deed een oogje dicht en vroeg niet naar het testament. Overigens was immers juist voor hem de dood van Napoleon een uitermate bepalende gebeurtenis. Met het verlies van zijn gevangene week wel de grote druk van een buitengewone verantwoordelijkheid van hem, maar tegelijk verloor hij ook zijn hoogst plezierige en aangename vice-koninkrijk, dat zijn ijdelheid en zijn machtswellust bevredigde en hem vijf jaar lang een prima leven had geboden. Ook moest hij, wel wat later, naar Europa terug keren. Welke positie zou hij daar innemen, welk commando krijgen? Hij was onttroond. Misschien voelde hij ook - hoewel hij de vaste overtuiging had zijn plicht tegenover zijn vaderland vervuld te hebben - in zijn binnenste een vaag, maar pijnlijk gevoel, dat bijna op het knagen van zijn geweten leek. Hij had nooit willen geloven aan Napoleons ziekte en toch was deze nu na een pijnlijk lijden gestorven. Hij was van mening dat

noch het klimaat noch de internering aan Napoleons dood de geringste schuld had. Dat had volgens hem de autopsie duidelijk bewezen. Maar Napoleon was desondanks te jong, te vroeg gestorven. Dat zou hem zeker eens worden voorgehouden en Napoleons aanhangers zouden hem zijn gestrengheid als een misdaad aanrekenen.

Het leek hem niet raadzaam mensen, die binnen afzienbare tijd aan zijn bewaking onttrokken werden en dan vrij spreken, schrijven en hem aanklagen zouden kunnen, door teveel snuffelarij en grove behandeling nog te ontstemmen.

Zo tot mildheid geneigd, komt hij nu door het veranderde gedrag van de Fransen, door hun begrip en voorkomendheid, door hun duidelijke inspanning met hem goed overweg te willen kunnen, tot tegemoetkomendheid. Mme Bertrand heeft tegenover admiraal Lambert geuit, dat Napoleon de opperhofmaarschalk opgedragen had met de gouverneur vrede te sluiten. (1)

Aantekening:

1. Lambert aan Lowe, zonder datum, maar waarschijnlijk van 10 mei: 'Napoleon hoopte dat het Bertrand gelukken zou, daar hij (de keizer) immers alleen de oorzaak van hun verwijdering was'. (L.P.20.133). Lowe informeerde Bathurst op 15 mei over de verzoeningsstemming.

- 342 Berustte dat op waarheid? (1) Hadden Bertrand en Montholon er niet veel meer aan door een overeenstemming met Lowe het vertrek van Sint Helena en later het verblijf in Engeland te vereenvoudigen? Hoe het ook was, Lowe greep begerig de tot verzoening uitgestoken handen. Hij liet Reade tegen Mme Bertrand zeggen 'dat hij de bedoeling van haar echtgenoot het verleden te vergeten, vreugdevol begroette en dezelfde wens had'. (2)

De volgende dag verschenen Bertrand en Montholon in Plantation House om een officieel bezoek af te leggen. Lowe maakte hen onmiddellijk een tegenbezoek. Toen kwam het tot een lunch en een diner bij de gouverneur, waaraan de belangrijkste personen van de kolonie deel namen, ja, zelfs tot twee avonden, die zeer opgewekt verliepen. Men moet dit gedrag van de laatste getrouwen enkele dagen na de dood van de keizer als piëteitloos beschrijven. (3)

Ook de Franse commissaris, van wie zij nog wezenlijker diensten verwachten, probeerden ze voor zich te winnen. Montholon volstond er niet mee Montchenu op onwaardige wijze te vleien, hij deed hem ook nog leugenachtige en heikele confidenties, waarbij zijn overwinning Napoleons voornaamste erfgenaam te zijn, zijn verachting voor Bertrand en zijn streven met het oog op zijn terugkeer naar Frankrijk de gunst van Louis XVIII te winnen, een dieptepunt vormden.

Aantekening:

1. In de aantekeningen, die Bertrand over zijn laatste gesprekken met de keizer heeft nagelaten, wordt daarover niet het geringste vermeld. Het nagelatene van Napoleon voor Chantillon is niet beslist een bewijs voor zijn bereidheid te vergeven en te vergeten.
2. Lowe aan Reade, 11 mei 1821 L.P.20.133) 'Hij voegde er aan toe dat hij niet de eerste schrede zou kunnen doen, omdat hij de gouverneur van het eiland was'.
3. Tegen Hobbouse, die zich er over verbaasde dat de opperhofmaarschalk zich zo eenvoudig met Lowe verzoend had, zei Bertrand later: 'Nou ja, Napoleon was dood, de ander was levend en ik was af en toe bij hem te eten.....' (Lord Broughton, Recollections I, 322).

- 343 Hij fantaseerde dat Napoleon hem twee of drie dagen na zijn dood een hoeveelheid op Frankrijk betrokken papieren had laten verbranden. De keizer had hem destijds gezegd: 'U heeft alles opgeschreven, dus moet u zich ook alles weer kunnen herinneren. Wij beide, u en ik, zijn te goede Fransen dan dat wij buitenlanders hun neus in onze aangelegenheden laten steken. Alles wat ik u hebt toevertrouwd, kan alleen maar aan de koning of aan mijn zoon gezegd worden'.

Napoleon heeft nooit zo gesproken. Dit is de reinste Montholon: hij stelt zich ter beschikking van de koning. Maar Montchenu, gevangen in al deze onwaarheden – hij werd zelfs op Longwood voor de lunch uitgenodigd – gelooft alles en zet zich ijverig in, vooral voor Montholon, in zijn verslag aan de Tuilerieën: ‘Ik zie niets wat de terugkeer van Mme Bertrand naar Frankrijk verhinderen zou..... Wat haar echtgenoot betreft, dat is toch iets anders, hij is een erg opgewonden iemand en zou in de tijd van Bonaparte gevaarlijk hebben kunnen zijn, maar hij is zo slecht behandeld en heeft vooral gedurende de laatste drie maanden zoveel tegenslagen ervaren dat hij daarom terecht verbitterd is. Ik geloof overigens dat hij zeer gekwetst is en vooral uiterst ontevreden; maakt daarover echter geen stampij’.

Over Montholon schreef hij: ‘Hij is een geestige man, die belangrijke materialen in handen heeft en ik kan er niet voor in staan dat hij daar geen verkeerd gebruik van maakt. Omdat hij, zoals hij zelf zegt, in het bezit van een ontzaglijk vermogen is, geloof ik, dat men deze man warm moet houden.

- 344 Bovendien is hij (en zijn vrouw, wat nog heel wat anders is) in Frankrijk gemakkelijker te bewaken dan in het buitenland’. Hij voegt er aan toe: ‘Overigens zijn zij allen echt blij over deze gebeurtenis, die hen uit erge dienstbaarheid bevrijdt, daarbij kunnen zij nog zeggen, dat ze hem tot het laatste moment hebben gediend.... ‘ (1)

Dat is waar. Na de eerste dagen zijn zij weer door de alledaagse gang van zaken gegrepen. Hun reisvoorbereidingen zijn al getroffen. Op 14 mei hadden de testament-uitvoerders de verdeling van de bed- en kledingstukken, de manuscripten, de boeken en het geld van de keizer geplant. (2) Ieder is bezig met pakken, inwikkelen en vastzetten en geeft zich met ijver over aan deze lichamelijke bezigheden. (3) Enkelen bezoeken bijna dagelijks het graf.

Mme Bertrand heeft er geraniums, vergeet-me-nietjes en tuberozen op geplant. Maar ze hebben haast het eiland te verlaten en dringen er bij Lowe op aan hen een schip ter beschikking te stellen. (4)

Aantekening:

1. Datzelfde zegt Lowe (brief aan Bathurst, 15 mei): ‘De gebeurtenis lijkt hen (Bertrand en Montholon) niet erg in de war te hebben gebracht en het grote vermogen, dat, naar men aanneemt, hen toevalt, geeft hen alle grond zich getroost te voelen’. (L.P.20.133)
2. Het protocol werd door Montholon opgenomen en door Bertrand en Marchand ondertekend. (Montholon II, 566). De voor Europa bestemde publicaties werden als volgt verdeeld: Bertrand behield Egypte, Montholon Italië en het Consulaat (later geeft hij in Frankrijk het Consulaat aan Gourgaud af). Marchand zou later van Bertrand de ‘Schets over de Veldtochten van Caesar’ verkrijgen.
3. Alles wordt meegenomen, zelfs de mousseline, waarmee de kamer van de keizer bespannen was. Montholon schreef daarover, spits als altijd.: ‘Ze nemen de keizerlijke mantel, alle oude uniformen en de oude laarzen mee, zeker om daarmee evenveel wonderen te doen als de diakenen in Parijs’.
4. Napoleon was nog niet onder de aarde, toen Mme Bertrand zich er al over opwond of ze wel een schip voor het vertrek kreeg. (Croads aan Lowe, 9 mei 1821. L.P.20.209)

- 345 Het bevoorradingsschip de Camel was van De Kaap gekomen, liep op 10 mei in Jamestown binnen en zou twee weken later naar Europa vertrekken. Met dit schip zouden ze afreizen.

Nu is Longwood als alle huizen, waaruit men vertrekt. Op de planken staan geen boeken meer (1), op de tafels geen kaarten, aan de wanden geen schilderijen. De kamers weerklinken vreemd hard van de schreden en de

stemmen. Alleen de meubels zijn er nog. Ze zijn eigendom van de Engelse regering en de meubelhandelaar Darling heeft er een nauwkeurige inventaris (2) van gemaakt.

Aantekening:

1. Lowe had alle door de Engelse regering geleverde boeken laten opeisen. Volgens een lijst van Ali stond de bibliotheek van Longwood er als volgt voor:

uit Frankrijk meegebrachte boeken.....	588 boeken
Uit Londen door Wm Holmes aan de keizer gezonden boeken.....	284 boeken
door lady Holland gestuurde boeken.....	475 boeken
door abbé Buonavita meegebracht boeken.....	108 boeken
Totaal:.....	1455 boeken

Boeken, die aan de Engelse regering behoren:

Eerste zending	1663 boeken
Tweede zending	252 boeken
Totaal:.....		1915 boeken

In totaal: 3370 boeken.

2. De inventaris samenstelling vond plaats op 12, 15 en 25 mei. De lijst bevindt zich in het Archief van Jamestown. Hij bevat de meubels van Old Longwood, van New Longwood en van het huisje, dat de Bertrands bewoonden. De meubels bleven op hun plek en plaats tot hun openbare verkoping, met uitzondering van dat, wat Lowe voor zijn eigen gebruik bestemde en naar Plantation liet brengen. (Naar schatting van Darling beliep dit een waarde van 352 pond en 15 shilling.) De gouverneur eigende zich op deze manier meubels toe, die elf grote kisten vulden. Toen hij het eiland verliet, kon hij niet alles meenemen en besliste dat het nagezonden moest worden. Maar gouverneur Walker, de nieuwe gouverneur, liet ze met toestemming van twee leden van de Eilandenraad van Sint Helena, Brooke en Greentree, voor de aangegeven prijs in beslag nemen en stuurde ze naar zijn huis in Schotland. 'Toen Hudson Lowe dat vernam', vertelt lord Curzan in zijn 'Note Book'(399), 'zette hij de gehele koloniale ambtenarij in beweging'. Twee jaar later werd deze aangelegenheid geregeld door een brief van de Oostindische Compagnie aan het Ministerie van Koloniën. Hudson Lowe werd recht gedaan, maar de beide gouverneurs werden berispt. Lowe stond nu meer van zijn aanspraken af, alleen een mahonie tafel en twee boekenplanken wilde hij behouden om aan zijn vriend, generaal Coffin, te schenken. Lord Curzan meent dat Lowe gelijk had. "Maar", zegt hij, 'hij had de gave het juiste op de meest ongeschikte en de meest irritante manier te doen'.

346 De keizerlijke volgelingen mogen alleen meenemen wat uit Frankrijk was gekomen. (1)

*

Op 26 mei 1821 verliet een kleine, zwartgeklede groep – de Bertrands, Montholon, de abbé en het dienstpersoneel – Longwood. Ze namen ook Sambo, de hond van de keizer mee. Diep zwijgend bereikten ze de weg, die naar het wachtgebouw leidde, dat nu verlaten was, dan de landweg naar Hutt's Gate, die ze zo vaak waren gegaan. Bij elke bocht bleven ze staan en keken achterom naar de met gombomen bedekte vlakte en het gebouw daarop met zijn waterverfachtig dak, waarover de wind woei. De ramen weerspiegelden in de zon. Nadat ze Punchbowle achter zich hadden gelaten, daalden ze voor de laatste keer af naar het graf van de keizer. Lowe had daar omheen een ijzeren hek laten zetten, waarvan de spijlen uit het hek van New House kwamen, het huis, waaraan de keizer zich zo geërgerd had.

Aantekening:

1. Met uitzondering van de piano vonden in het daarop volgende jaar (1822) tussen 1 april en 3 juni negen veilingen plaats en dat leverde een totaalbedrag op van rond de 3000 pond. (L.P.20.129) De hoogste prijs behaalde het biljart (21 pond). de mahoniehouten kledingkast van de keizer (18

pond). De canapés uit de salon (17 en 16 pond), de piano van gravin Montholon (33 pond), een kaptafel (25 pond) en een partij mahoniehouten tafels (31 pond).

347 Dit hek had zijn gevangenis niet omringd, nu omgaf het zijn graf wel. Bij het hek legde de groep bosjes van zijn lievelingsbloemen neer: vergeet-me-nietjes uit de tuin van Marchand, passiebloemen, strobloemen..

De hemel was hier stil en helder. Enige sparren en ook eiken met verkleurde schors, de beide treurwilgen, dat alles deed aan een willekeurig dalletje in Frankrijk denken. Een soldatenwacht bewees de eer. Maar de ware wachter, hij die men over ziet, is hier de zee. De zee, de eeuwige metgezel van de eilandbewoners. Het kwam de groep voor alsof ze zich bevonden op de bodem van een groot bekken of krater, dat door de vloed omkranst werd; ze moesten het hoofd opheffen om de hemel te kunnen zien om zich weer vrij te voelen. Abbé Vignali zegende het graf nog een keer. Mme Bertrand knielde met haar kinderen neer en bad. Alle gezichten waren bleek. De opperhofmaarschalk zette de hoed op het hoofd en beklom het voetpad weer, de anderen volgden hem. Achter Alarm House wierpen zij een laatste blik op Longwood, waarvan ze nu gescheiden waren door een kloof. Nu gingen ze de straatbochten af, de weg voerde langs de gelukkige terrassen van de Briars. Ook hier stopten ze. Het paviljoen, dat Napoleon bewoond had, stond open en er klonken kinderstemmen uit. De door de laatste regenbuien aangezwollen waterval stroomde van de hartvormige rotsen. Marchand en Ali, die in de eerste maanden met de keizer het meest waren samen geweest, slurpten het op.

De Fransen hadden gedacht nog dezelfde dag te vertrekken. Maar hun bagage was teveel en te zwaar, het was onmogelijk alles te verstouwen.

348 Lowe nodigde Bertrand, Montholon, de abbé en Antommarchi op Plantation uit. Het diner was schitterend, ja, zelfs geweldig. (1). De gouverneur en lady Lowe toonden zich uiterst vriendelijk. (2)

De volgende dag begeleidden zij de gasten naar de haven. Ook Montchenu en Gors waren daar. De commissaris vroeg toestemming Mme Bertrand te mogen omarmen. Hoewel zijn missie afgelopen was, scheepte hij zich niet bij zijn landgenoten is. De Camel leek hem te ongerieflijk. Ook wilde hij in de ogen van zijn hof, waarvan hij nu de beloning voor de geleverde diensten verwachtte, niet verdacht raken met Napoleons gevolg te intiem te worden.

De notabelen van het eiland – van dominee Boys tot de brave miss Manson – waren eveneens verschenen en zwaaiden de Fransen ten afscheid toe, toen ze in de boot stapten. Voor het eiland betekende dit vertrek en de vermindering van het garnizoen, dat dit ten gevolge had, een catastrofe. Zo kwam het dat men het vertrek van de Fransen met bedroefdheid zag, hoewel ze niet erg geliefd waren.

De Camel was een heel klein schip. Klein en vooral vreselijk smerig. Hij diende normaal voor veetransport. De bannelingen waren zeer teleurgesteld, maar de vreugde van de terugkeer overwon alles.

Toen er om drie uur wind opstak, ging het schip onder zeil. Tot aan de schemering staarden de Fransen over de reling naar de zwarte rotsen, die zes jaar lang hun lot omsloten hadden en ze zagen die verder af en kleiner worden.

Aantekening:

1. Antommarchi II, 180. Het dienstpersoneel sliep al dezelfde nacht aan boord van de Camel.
2. Lowe dreef zijn beleefdheid zover, dat hij Bertrand een bedrag van 1000 pond te leen gaf, dat deze nodig had om zijn schulden in Jamestown te lenigen. Zijn schuldeisers hadden hem anders niet laten vertrekken. (Henry II, 87)

349 Eerst verdween Jamestown, zijn kasteel, zijn huizen, zijn kerk. Nog lang zagen ze aan de rechterkant het vijandige silhouet van High Knoll en onmiddellijk daarvoor de witte vlek van Alarm House, dat boven de kloof lag, waarin zij Napoleon hadden achter gelaten. Wel nooit meer zouden ze daar naar terug keren, nooit meer de groene dalen zien, waarin de grote legeraanvoerder na al dat tromgeroffel van de roem nu een onuitspreekbare vrede had gevonden. Het geleden onrecht zat, de angst evenals de bewondering van de mensen moe, zal hij daar tot stof vervallen; om hem heen waken de oceaan, de eenzaamheid, de stilte, die tezamen gelijk zijn aan zijn grootheid.

Op zijn met zware stenen gesloten graf, in dit zacht glooiende dal, zal er geen haat meer zijn, zoals er daar ook bijna geen wind is. Het zachte murmelen van de bron en de beek, die hieruit ontspringt, onder de bronskleurige aronskelken verborgen daarvan wegstroomt, het gezang van de vogels, dat zal zijn slaaplied zijn, het slaaplied van de overwinnaar van Arcole, de verslagene van Waterloo....

Ze konden hun blik niet afwenden van de rotsen, die steeds verder in de golven verdwenen. Doch de avond kwam snel. Sint Helena was nu een schaduw onder de schaduwen. De ogen, die haar zochten, moesten het opgeven. Plotseling was er de nacht, zwart en geen sterren. Zij slokte alles op.

*

Het evangelie van Sint Helena

Het schip kwam langzaam vooruit. Geteisterd door hete, de zeilen verbrandende winden, stampte de met terugkerende soldaten overbelaste Camel langs de kust van Afrika. Mme Bertrand rustte nauwelijks uit in haar hut, ze was niet alleen zeeziek, maar leed ook nog aan dysenterie.

Terwijl de volgelingen van de keizer op de terugreis waren, bereidden zich – wat ironisch – de mannen, die Mme Montholon met veel moeite gevonden had om de verbanning met de keizer te delen, zich voor op vertrek naar Sint Helena. Zij zelf dacht eraan met haar kinderen terug te keren. Want ze was bang dat Montholon zich in zijn eenzaamheid uit vertwijfeling zou laten verleiden tot de domme streek van vertrek en zo de beloning voor zijn opoffering zou verliezen. Bovendien, zo schijnt het, had ze in Frankrijk maatschappelijke teleurstellingen beleefd, daarbij kwamen geldproblemen, waar ze niet op gerekend had. De dood van haar dochtertje was haar zeer aan het hart gegaan. Uit de verte kwam Sint Helena niet zo bedreigend over. Voor alles dacht zij als praktische vrouw aan de morele en geldelijke voordelen, die haar en haar man aan het doodsbed van de keizer toegewezen waren. En zij twijfelde er niet aan dat zijn toestand hopeloos was.

Planat had over de slechte wil van kardinaal Fesch getriomfeerd en zou haar begeleiden. Dokter Pelletan jr., de koninklijke lijfarts, was er mee belast Antommarchi te vervangen. Hij was door Desgenettes uitgezocht en wel met medewerking van het Franse ministerie, dat nu, met een duidelijke verandering ten opzichte van haar vroegere standpunt, de gevangen Napoleon wilde omringen met een representatief gezelschap.

- 351 Toen monsignore de Quélin, de co-adjunct in Parijs, door het ministerie van buitenlandse zaken vanwege de keus van een priester om raad werd gevraagd, had deze in een aanval van grootmoedigheid verklaard: 'Ik zal er zelf heen gaan, ik verklaar me er graag toe bereid deze ziel voor God te winnen'. Maar toen de minister hem de hoge leeftijd in herinnering bracht van de aartsbisschop, die hij spoedig zou opvolgen, noemde hij een jonge verdienstelijke priester, die spoedig van zich zou laten horen, de abbé Deguerry. Tenslotte had Mme de Montholon aan het gymnasium van Juilly een leraar voor het onderricht aan haar kinderen gevonden. Dit gezelschap stond op het punt van inschepen, toen het bericht van de dood van de keizer Frankrijk bereikte. Mme de Montholon kon nu slechts de terugkeer van haar echtgenoot afwachten.

*

Op 25 juli 1821 meldde de kapitein van de Camel dat men de Europese kustwateren had bereikt. Montholon opende de laatste wil van de keizer, evenals het testament en de codicillen. Bertrand voelde zich voor het hoofd gestoten.

Volgens zijn laatste gesprekken met Napoleon had hij toch de hoop gehad op een groter deel van de nalatenschap. De drie testament-uitvoerders maakten de rekening op. Na aftrek van de begrafenis-kosten (1), de openstaande rekeningen, de lonen van de bedienden en de Antommarchi toegezegde gratificatie (2), deelden ze de rest in gelijke delen. (3)

Aantekening:

1. Inderdaad werden alle begrafenis-kosten (draperieën, kaarsen, rouwkleding voor de Engelse bedienden, gratificaties voor de soldaten, die de kist hadden gedragen enz.) uit de privé kas van de keizer betaald. Engeland leverde alleen de kist.
2. Een bedrag van 18.060 francs, die onder de rubriek 'Aftrek voor dhr. Antommarchi' opgevoerd werd. (Protocol van 18 augustus 1821). Misschien was in dit bedrag het achterstallige honorarium van enige maanden geneeskundige behandeling inbegrepen.
3. Namelijk 145.000 francs.

*

352 Op 2 augustus 1821 wierp de Camel het anker uit voor Spithead. De uit Sint Helena teruggekeerden werden met achting en nieuwsgierigheid ontvangen. Geroge IV, die zich toevallig in deze kuststreken ophield, stuurde een officier aan boord, om te informeren naar Mme Bertrand. Tegelijk was er een enorme toestroom van bezoekers op het schip, waarop de Fransen nog drie dagen verbleven.

Ook in Londen werden ze onder de belangstelling bedolven. Ze wachtten daar op het opruimen van alle hindernissen, die hun terugkeer naar Frankrijk nog in de weg stonden. (1)

De indruk, die de dood van de illustere gevangene in Engeland maakte, was groot. De kranten hadden de gebeurtenis op allerlei manieren gemeld. (2) Een typerend voorval: op 7 juli riepen plakkaten in de straten op 'ieder, die talent en moed in het ongeluk bewondert' op om vanwege Napoleon rouw te dragen. De staatspapieren stegen, een bewijs hoezeer de ingewortelde angst voor "Boney" bij het Engelse publiek was.

Aantekening:

1. De Bertrands woonden in Londen eerst op het Leicester Square bij Brunet, dan in een huis aan Edward Road. Iedereen probeerde om met hen bekend te worden. Montholon daarentegen mishagde de Engelsen wegens zijn 'dictatoriaal gedrag', schrijft lady Jerminham.
2. The Statesman, The Courier 4 juli 1821, The Timers, 5 juli, London Gazeette, 7 juli. The Sun van 5 juli berichtte afkeurend over een voorval een dag eerder tijdens de algemene vergadering van de Oostindische Compagnie. Een zekere Lowndes had het gewaagd het doodsbericht te bejubelen. Daarop werd hij van alle kanten op 'de meest heftige manier terecht gewezen', schreef de redacteur van The Sun.

353 In Frankrijk daarentegen werd het bericht zonder noemenswaardige opgewondenheid ontvangen. Ook al mochten de voormalige paladijnen van de keizer diep bewogen zijn (1), mochten jonge mannen met een rouwband om de arm een krantenverkoper, die de dood van Napoleon hardop uitschreeuwde, slaan, mochten veteranen van de Oude Garde, mensen uit het volk, kleine lieden elkaar huilend op straat de hand geven (2), de grote massa, die zich bij het huidige vorstendom oprecht had aangesloten en over de terugkeer van de vrede en de rust gelukkig waren, bleef onaangedaan. (3)

Aantekening:

1. Op 11 juli 1821 vertelde het 'Journal des Débats' de volgende anekdote over de toon, die de ministeriële organen meenden te moeten aanslaan en die kenmerkend is: 'Generaal Rapp had in Saint-Cloud bij de koning dienst toen hij de dood van Napoleon vernam op het moment dat hij met Zijne Majesteit aan het ontbijt zou gaan. Eerst wilde de generaal het bericht niet geloven, maar toen men hem verzekerde dat de koning dit bericht al 's nachts vernomen had,

kon de generaal zijn tranen niet inhouden en verklaarde met luide stem dat de dood van zijn voormalige generaal, wiens adjudant hij vijftien jaar lang was geweest, hem diep bewoog. 'Ik ben geen ondankbare', zei hij. Hij trok zich meteen terug. De koning, die over de loyale houding van de generaal gehoord had, liet hem na de mis roepen en richtte de volgende goedbedoelde woorden tot hem: '.... Rapp, ik weet dat het bericht, dat ik heb vernomen, je zeer verdriet; het doet je eer, ik waardeer je daarom nog meer'. Generaal Rapp antwoordde diep bewogen: 'Sire, ik dank alles aan Napoleon, vooral de achting en de gunstbewijzen van Uwe Majesteit en uw doorluchtige familie'. De koning, die door dit antwoord van de generaal geroerd was, beval dit nog dezelfde dag aan zijn familie en zijn ministers mee te delen.

Lamartine vertelt dat hij zich met Marmont op een diner bevond. Toen de maarschalk het bericht vernam, stootte hij zijn bord van zich af en stond zeer bleek van tafel op.

2. In de provincie werd het bericht hoofdzakelijk door een soort officiële circulaire verbreid, dat zonder commentaar een samenvatting van de Courier van 4 juli 1821 weergaf: 'Bonaparte is niet meer. Hij is op zaterdag 5 mei om zes uur 's avonds na een ziekbed van veertig dagen aan een ontstekingsziekte gestorven. Hij heeft het verzoek geuit na zijn dood zijn lichaam te laten openen om vast te stellen of hij niet aan dezelfde ziekte gestorven is als zijn vader, namelijk maagkanker. De lijkopening heeft bewezen, dat hij zich niet vergist heeft. Hij is tot het laatste moment bij bewustzijn gebleven en is zonder pijn gestorven'.
3. 'La Foudre', 20 juli 1821 schreef: 'Het bericht van zijn dood was een bericht zoals alle andere. Men heeft er twee, drie dagen over gesproken, zoals over de regen of over mooi weer. Nu denkt er geen mens meer aan'.

354 'Ik herinner me', schrijft gravin de Boigne, 'hoe verbaasd wij als denkende mensen over deze wonderbaarlijke onverschilligheid waren'.

De ultraroyale pers hield zich over het algemeen vijandig. 'Le drapeau Blanc' verweet 'Buonaparte', dat hij niet begrepen had 'op het juiste moment te sterven'. 'L'ami de la Religion et du Roi' brandmerkte Napoleon als 'de legeraanvoerder van het koninkrijk, die gesels Gods, hij, die al meer mensen had verbruikt als de Conventie, de massaslachting en de guillotine tezamen'.

'La France chrétienne' schreef: 'Deze mens sterft vergeten zonder dat er zich ook maar een enkele stem tot zijn roem verheft'.

Onder de gematigde bladen baarde het 'Journal des Débats', dat toch alle redenen gehad zou hebben Napoleon te verafschuwen, het meeste opzien: 'Wij hielden het verraad tegenover ons zelf voor juist met het uitdrukken van onze persoonlijke gevoelens tegenover deze buitengewone man wat terug houdend te zijn en wel vooral omdat wij bang waren dat de waarheid door haat of valse hoogmoed geweld aan gedaan zou worden'.

De liberale kranten brachten in herinnering dat Napoleon 'de maatschappij wezenlijke diensten had bewezen'(1) en herdachten zijn militaire roem.

Aantekening:

1. De 'Constitutionnel' van 11 juli. Verder stond er: 'Laten we er niet bang voor zijn het uit te spreken: de gevangene van Sint Helena zal tot de grootste mannen worden gerekend!'

355 De 'Journal de Commerce' stelde de volgende beschouwing op: 'Het graf van Sint Helena zal midden in de oceaan aan de leiders op aarde voor eeuwig leren, dat ook een mens, die door de natuur met het talent van het genie is uitgerust, die zijn overwinningsvanen van de Taag tot de Dnjepr heeft laten zien, twintig staten zijn wetten heeft gegeven en over twintig koningen heeft geheerst, toch onder moet liggen als niet de liefde van de volkeren en de instituties, die zij zelf hebben gekozen, hen verdedigen. Europa, dat zich tegen Napoleon en het despotisme aaneen sloot, kon alleen beide overwinnen als het voor Napoleon en de vrijheid was terug geweken'.

Het doodsbericht kwam op 16 juli in Rome aan, maar Madame Mère hoorde het wegens onbekende redenen pas op de 22e. Op 9 of 10 juli kwam de grijze Buonavita, nog onwetend, met de brief van Montholon aan Pauline bij haar. Door haar bijgelovige verblindings (1) wilde noch de moeder noch de oom van de keizer

de abbé geloof schenken. (2)

Aantekening:

1. Fesch had zelfs brieven van O'Meara aan Madame onderschept, die haar over de gezondheid van Napoleon vertelden. Hij wist zelfs door Buonavita en Gentilini, die begin mei in Engeland aangekomen waren dat Napoleons toestand hopeloos was. Fesch gedrag in deze laatste jaren was even verwerpelijk als verachtelijk.
2. 'Abbé Buonavita', schreef Pauline op 11 juli aan Planat, 'is niet serieus genomen, want mamma heeft hem gevraagd of hij de keizer ook werkelijk gezien heeft. De arme man, die de keizer zo toegewijd was, was diep gekrenkt. Ik neem hem mee naar Frascati, want men zal hem nog geen sou geven'. Buonavita zou Napoleon ongeveer twaalf jaar overleven. Hij bleef niet in Rome, niet op Corsica, maar begaf zich, zijn zwerfdrang volgend, naar het eiland Mauritius, waar hij vikar van de pastoor van Saint-Louis werd. Hij stierf in Pamplemousse op 2 november 1833 op de leeftijd van 81 jaar. (Rkv is hier geweest in 2016 en zag zijn graf.)

356 Pauline maakte bij hem een vreselijke scène en bestormde hem met vleien en dreigementen. De keizer was bijna dood, dat wist ze zeker. Montholon bevestigde het, ze loog niet. Haar verontrusting en vertwijfeling vermocht Fesch (1) alleen maar te ergeren, maar op Napoleons moeder maakten ze indruk. Pauline had besloten vast en zeker naar de keizer toe te reizen, ze liet lord Liverpool (2) weten dat een lid van de familie Bonaparte Napoleon in zijn laatste uren moest bijstaan.

Eindelijk overtuigd, handelde Madame Mère met grote haast. In enkele dagen, 14 juli, schreef ze aan Lucien, aan Jérôme, aan lord Holland, aan O'Meara, aan lord Liverpool, aan het Engelse parlement en zelfs – dat was voor haar een zeer pijnlijke, maar voor haar onvermijdbare schrede – aan Marie-Louise, die ze dringend verzocht zich er bij de Machten voor in te spannen, dat de keizer eindelijk naar een ander klimaat overgebracht werd. (3)

Aantekening:

1. 'De scène was zo heftig, dat ik het bij de kardinaal voor altijd verbruid heb'.
2. 10 juli 1821. Ze schreef op 15 juli aan Montholon: 'Ik heb bij deze schrede alleen mijn hart gevolgd, want ik ben er verre van mij zo goed te voelen als ik zou wensen, maar ik hoop, dat mijn krachten voldoende zullen zijn de keizer te bewijzen, dat niemand zoveel van hem houdt als ik'.
3. Dit ontroerende schrijven is weinig bekend: 'Hoewel ik niet weet of deze brief, zoals zo vele, in uw handen komt of niet, ben ik u schuldig de toestand van uw echtgenoot te vertellen..... Probeer u alles wat in uw macht ligt, te doen. De geestelijke, die zo juist is aangekomen, verliet hem op 17 maart. Hij lag op de sofa, sprak over u en zijn zoon en uitte ondanks zijn grote geestelijke sterkte, dat men zeer spoedig over zijn dood zou horen als men zich niet haastte om hem vandaar weg te brengen. Ik bid dat God u bewaart en indien u zich mij, de moeder van Napoleon nog wat kunt herinneren, ontvangt u de verzekering van mijn toewijding'.
Rome, 14 juli 1821, Madame Mère

357 Acht dagen later bekende de kardinaal haar dat haar zoon dood was. De arme dappere grijze vrouw was verpletterd. Bij haar boosheid komt nog enige spijt. Ze had nooit willen geloven aan Napoleons lijden. Zijn dood riep bij haar de bitterste verwijten op. Ze leefde alleen nog maar met haar pijn, wees haar broer (kardinaal Fesch, rkv) af, liet ook haar directe naasten niet toe, bleef dagenlang zonder een woord, ja, bijna zonder zich te bewegen en weende en bad. Op rustige momenten gleden haar gedachten misschien naar het verleden terug en achter de voor eeuwig verstarde trekken van de keizerlijke martelaar werden haar het kleine beweeglijke gezicht van haar kind, zijn wilde blik en zijn lachen weer levend.

Paulines nerveuze daad werd door deze schok zwaar beproefd. Ze ging weer in bed liggen, haar toestand wisselde van volledige apathie tot pijnlijke hysterie. Napoleons overige broers en zusters ondervonden bij dit treurige bericht wel

verdriet, maar hun familie zorgen, de eigen bezigheden leidden hen spoedig af. De dood van de keizer, die hen van zo menige hoop beroofde, verlichtte misschien tegelijkertijd hun geweten.

Op 15 augustus 1821, de geboortedag van Napoleon, vroeg zijn moeder Engeland om de teruggave van het lijk. Haar aan lord Castlereagh gerichte brief ontroert vandaag nog:

‘De moeder van keizer Napoleon verzoekt zijn vijanden om de sterfelijke resten van haar zoon..... Zelfs bij de wildste barbaren ging de haat niet over het graf heen..... Mijn zoon heeft geen verering meer nodig, zijn naam is hem roem genoeg, maar ik verlang er naar zijn ontzielde resten te omarmen. Ver van de drukte van de wereld hebben mijn handen voor hem in een kleine kapel een graf voorbereid. In naam van de gerechtigheid en de menselijkheid bezweer ik u

358 mijn bede niet af te slaan. Om de resten van mijn zoon te ontvangen, kan ik het ministerie, kan ik Zijne Britse Majesteit smeken. Ik heb Frankrijk, ik heb de wereld Napoleon gegeven. In naam van God, in naam van alle moeders smee ik u, Mylord, mij de overblijfselen van mijn zoon niet te weigeren’.

Castlereagh wist niet wat hij moest antwoorden en antwoordde ook niet. (1)

Marie-Louise vernam dat zij weduwe was geworden door de Piemontese krant, toen zij in de opera met Neipperg De Barbier van Sevilla hoorde. Het Weense hof had het niet nodig geacht haar te informeren. Zij ondervond – men heeft dat ten onrechte betwijfeld – een soort van ontroering of droefenis, zo ver als haar passieve en oppervlakkige karakter haar dat toeliet. Zij had op dat moment een nieuwe verbintenis. Ze had al een onecht kind van Neipperg gekregen en voelde zich in haar leven zonder keizerlijke eer gelukkig. De dood van de keizer herinnerde haar eraan, dat zij de keizer eerst had gevreesd, toen geliefd en uiteindelijk, zonder te twifelen, verraden had. Tegen Madame de Crenneville, haar intiemste vriendin: ‘Men mag mij dan ook van de vader van mijn zoon gescheiden hebben, de dood, die alle kwaad oplost, treft altijd pijnlijk, speciaal als men aan de pijnlijke ziekte van zijn laatste jaren denkt. Ik zou vast geen hart hebben, wanneer ik niet tot het diepste aangegrepen zou zijn’. (2)

Aantekening:

1. Op 21 september 1821 schreven de testament-uitvoerders van de keizer aan lord Liverpool en verzochten om teruggave van het lijk van Napoleon. Ze kregen van de Engelse ambassadeur in Parijs mondeling te horen ‘dat de Engelse regering zich uitsluitend als bewaarder van de resten van Napoleon beschouwde en zij Frankrijk toegestaan werden zodra het kabinet aan Zijne Allerchristelijkste Majesteit een dergelijk verzoek zou doen’.
In mei 1822 wendden de testament-uitvoerders zich tevergeefs tot Louis XVIII met de vraag Napoleon in Ajaccio te laten begraven.
2. Correspondentie van Marie-Louise, 228. De hertogin van Montebello schrijft ze op dezelfde toon: ‘Ik was zeer ontroerd en getroffen, want ik zou een ongevoelige zijn als ik niet herinnerde dat de overledene de korte tijd, die ik aan zijn zijde doorbracht, mij alleen maar goeds heeft gedaan.....’ (20 oktober, 1821)

359 Het Hof van Parma verordende een rouw van drie maanden. Verder werd beslist dat duizend missen in Parma en evenzoveel in Wenen voorgelezen moesten worden. Met de weduwensluiser getooid woonde Marie-Louise in de kapel van haar slot in Sala een mis bij voor de zielenheil van Napoleon. (1)

Op een avond van de laatste julidagen werd een tienjarige knaap met blauwe ogen en goudblonde lokken in het slot Schönbrunn door zijn tweede hofmeester Foresti met ongewone beleefdheid benaderd. Hij spreekt tegen hem voor de eerste keer het woord Sint Helena uit. Eerbiedig zegt hij: ‘Keizer Napoleon’. Verbluft kijkt de jongen hem aan. Al zoveel jaar vermijdt zijn omgeving over zijn

vader te spreken, roepen zijn vragen zwijgen op, probeert in zijn geest elke herinnering aan Frankrijk te verdrijven. Dan zegt Foresti hem verontschuldigend dat zijn vader gestorven is en voegt er aan toe dat hij zonder lijden en in het christelijk geloof heen is gegaan.

De jongen gaat aan het raam zitten en huilt lang. Ondanks dat men moeite heeft gedaan zijn vader uit zijn gedachten te verbannen, heeft hij hem toch niet vergeten.

Aantekening:

1. Op Neippergs bevel werd zijn naam niet uitgesproken. De geestelijken bedienden zich van de uitdrukking 'de echtgenoot van onze hertogin'. 'Geen versiering en geen emblemen, die op het verleden hadden kunnen duiden, sieren de sarcofaag', schreef Neipperg aan Metternich. (31 juli 1821)

- 360 Aan de blikken en stemmen onttrokken, alleen in zijn kleine bed, ziet hij zijn gezicht voor zich en probeert zich de bleke man met de mooie handen voor te stellen, die hem in zijn armen heen en weer liet gaan. De herinnering uit zijn kindertijd is hij ondanks alle aanvallen daartegen, heimelijk met heel zijn ziel trouw gebleven. Hij zegt dat tegen niemand. Hij zwijgt daar al jaren over en zal verder zwijgen. Maar hoe wenst hij groter en ouder te zijn! Zijn vrijheid hoopt hij dan te verkrijgen. Toen hij nog klein was, zei hij: '..... dat hij een man wilde worden om papa te bevrijden...' Nu Napoleon dood is, gaat het alleen nog maar om zijn eigen bevrijding! Hij is geduldig, hij kan wachten.....

*

Sir Hudson Lowe verliet met zijn familie en zijn gehele staf (met uitzondering van Gorrequer) op 21 juli 1821 Sint Helena. Tegelijk met hem scheepten zich op de Lady Melville ook Montchenu en Gors in.

Lowe werd in Londen koel ontvangen. Lord Bathurst zorgde ervoor dat hij een officiële beloning kreeg, George IV vereerde hem met een handdruk. Maar in tegenstelling met de hoop, die hij had, kreeg hij geen hogere rang of onderscheiding of jaargeld. Zijn 'tijdelijke' rang van luitenant-generaal werd hem weer ontnomen en hij werd benoemd tot commandant van een regiment. Zijn chefs konden hem geen verwijten maken. Hij was slechts hun uitvoerder geweest. Als flinke ambtenaar had hij zijn kleine kolonie voortreffelijk geleid en haar goed achtergelaten. Desalniettemin moest hij zich menige bruuskering, menige belediging laten wel gevallen. Lady Holland wilde hem niet ontvangen om met hem over Napoleon te spreken. 'Het zou pijnlijk voor mij zijn', schreef ze hem, 'als ik mij in een gesprek over zijn behandeling door de Engelse regering over de gevolgen hiervan voor zijn gezondheid en zijn leven moest dwingen en het zou even pijnlijk voor u zijn uit mijn mond de heftigste uitdrukkingen te moeten horen, die in dat geval zou kunnen gebruiken'. (1)

Aantekening:

1. L.P.20.133

- 361 Al spoedig heerst er om hem heen een onheilspellende atmosfeer, die hem steeds meer omsluit en waarin de ongelukkige zijn noodlot zal vinden.

De markies van Montchenu verlangde, in het trotse bewustzijn van zijn daden, van Louis XVIII het rode ordelint van de Heilige Lodewijk en de rang van luitenant-generaal. Hij kreeg niets. Tevergeefs belaagde hij het ministerie.

Tenslotte dwong men hem met pensioen. Hij stierf in 1831, arm en vergeten, zonder begrepen te hebben dat de legitieme monarchie (die overigens, omdat zij niemand iets verschuldigd is, naar haar aard ondankbaar is) hem er niet voor kon belonen dat hij Frankrijk vijf jaar lang belachelijk had gemaakt en niet meer gedaan had dan slechts de kist van de usurpator te volgen.

Bertrand en Montholon keerden al in oktober 1821 naar Parijs terug. (1) De opperhofmaarschalk had als hij gewild had, in dienst van de koning kunnen treden, want de Restauratie had hem zijn rang terug gegeven. Maar zowel uit trouw als ook vanwege de somberheid van zijn gemoed begroef hij zich liever in zijn huis in Châteauroux, tot grote ergernis van zijn gemalin. (2)

Aantekening:

1. Montholon had door de amnestiewetgeving van 25 juli 1821 de toestemming tot terugkeer gekregen. Bertrand, die nog steeds onder de dreiging van het tijdens zijn afwezigheid uitgesproken doodvonnis stond, bad de koning in een schriftelijk verzoek om de toestemming naar Frankrijk terug te mogen komen. Louis XVIII liet hem weten, dat hij bereid was hem te begenadigen, maar hij zou zich eerst ter beschikking moeten stellen aan de minister van justitie. Bertrand en Montholon kwamen op 19 oktober 1821 te Calais aan.
2. Af en toe bracht hij een paar dagen door in Parijs in het huis (52, Rue Chantereine), dat Napoleon hem had geschonken. Hij werd door de politie bewaakt, ontving bijna uitsluitend metgezellen uit de tijd van de gevangenschap en vermeed alle luxe en elk opzien.

362 Montholon voerde in Parijs en op zijn slot Perrigny een groots, luxe leven. Tot zijn ongeluk liet hij zich in met industriële ondernemingen, die de rijkdom, die hij aan Napoleon dankte, deed versmelten. (1)

Marchand had de wens van zijn gebiedervolgd en een klein landgoed bij Auxerre gekocht, was met de dochter van generaal Brayes getrouwd, die na zijn Zuid-Amerikaanse avonturen naar Frankrijk was terug gekeerd. Hij bleef in contact met al zijn lotgenoten van Longwood en wachtte als brave, rustige rentenier erop dat de politie hem niet langer als oproerling beschouwde.

Abbé Vignali, Marie-Louise wilde hem niet als aalmoezenier hebben, keerde naar Corsica terug en liet, zoals de keizer hem had aangeraden, een huis bouwen in Porto Nuovo Rosino. Daar viel hij ten offer aan een onopgeloste vendetta enkele jaren later.

Antommarchi begaf zich naar Parma en verzocht tevergeefs om een audiëntie bij Marie-Louise. Neipperg hield hem aan het lijntje met vage beloftes en schonk hem tenslotte een tamelijk waardeloze ring.

Aantekening:

1. Hij werd in 1829 failliet verklaard. In 1838 gerehabiliteerd, maar nog steeds door zijn vijanden bedreigd, woonde hij in Engeland, waar hij tot de vertrouwelingen van Louis Napoleon behoorde, hij nam ook deel aan de aanslag in Boulogne. Hij leefde daadwerkelijk van zijn vrouw gescheiden. Ze had zich terug getrokken in Montpellier, waar ze in 1847 plotseling stierf en in een crypte werd bijgezet.

363 In Rome bezocht hij Fesch, die zich net zo opstelde en Pauline en Madame Mère, die hem wenend uithoorde over de laatste ogenblikken van de keizer. Ook bij deze gelegenheid probeerde Antommarchi zijn aanhankelijkheid in klare munt om te zetten. Uit wantrouwen of doordat ze gewaarschuwd was, beperkte Napoleons moeder zich tot het schenken van een diamant. In 1825 publiceerde hij zijn Mémoires, waarin hij, profiterend van Las Cases en O'Meara, op hoogdravende toon gesprekken met de keizer verhaalt en zichzelf een hoofdrol toedicht. (1) Het boek viel goed en bracht de auteur aardig wat geld op. Gelijkzeitig probeerde hij met 'De Anatomie van Mascagni' geld te maken, wat hem mislukte. Met de inschrijving op het dodenmasker van de keizer in 1833 ging het ongeveer hetzelfde. Hij reisde naar Amerika en stierf vijf jaar later in

Santiago de Cuba (2) aan gele koorts. (Rkv bezocht in 2015 dit graf, hij ligt bij een ander in!)

Ali trok zich met vrouw en dochter terug in zijn geboortestad Sens. Pierron vestigde zich in Fontainebleau, Archambault in Sannois, Chandellier in Ménilmontant. Noverraz en Joséphine gingen naar Zwitserland. De erfenis van hun gebieders verzekerde zijn dienaren een onafhankelijk leven. Deze eenvoudige mensen bewaakten piëteitsvol zijn aandenkens en hielden hem in hun gedachten.

Aantekening:

1. Noverraz zei er het volgende over: 'De memoires van de dokter zijn opgesmukt. Hij beweert grote invloed op de keizer gehad te hebben en hij had dat niet. De keizer kon hem niet uitstaan'.
2. Naar mondelinge berichten, die de Amerikaanse militaire arts H.Thomason over hem in Santiago verzameld heeft, zou hij daar in hoog aanzien van de bevolking hebben gestaan. (Bibl. Thiers, D 343)

364 De nalatenschap van de keizer gaf nog aanleiding tot heftige strijd en ingewikkelde operaties. (1)

Napoleon had, vertrouwend op het standsgevoel van Marie-Louise en de dankbaarheid van prins Eugène, er op gerekend, dat de bij Lafitte gedeponeerde bedragen vier miljoen waren gegroeid en dat de testament-uitvoerders zo in staat zouden zijn alle erfenissen in hun gehele omvang uit te betalen.

Ondanks zijn reusachtige vermogen wilde Eugène zich niet bemoeien met het bevel van zijn weldoener. Hij hield zich aan een nauwkeurige berekening, bewees dat hij het hem toevertrouwde depot (2), ja, zelfs meer dan dat had terug gestort en liet verder als Beierse prins de zaak op z'n beloop. Op aandringen van Neipperg en Metternich weigerde Marie-Louise te erkennen, dat zij de twee miljoen, die Napoleon haar in 1814 had overhandigd, schuldig was, zelfs uit naam van haar zoon maakte ze aanspraak op de legaten en eiste de uitbetaling van zijn erfenis. (3)

Aantekening:

1. Het testament van Napoleon werd bij het Prerogatieve Hof van de aartsbisschop van Canterbury neergelegd (10 december 1821) en pas op 5 augustus 1824 voor rechtsgeldig verklaard en vrijgegeven.
In april 1822 was een afschrift van het testament voorgelegd aan het Parijse burgerrechtshof, dat het testament geheel ongeldig verklaarde, omdat Napoleon burgerlijk dood was. De testament-uitvoerders onderhandelden nu direct met Lafitte. De regering van Louis XVIII onthield zich uit angst voor een schandaal van elke vordering. (Chateaubriand aan Baron de Vincent, 30 april 1824)
2. Hij had 800.000 francs gekregen. Met inbegrip van het pensioen van Gourgaud had hij 812.768 francs uitgegeven.
3. Haar via de diplomatieke weg gestelde aanspraken zouden pas eindigen in 1833, toen zij afzag van de nalatenschap van Napoleon. Zij vernieuwde dat afzien in 1837.

365 Lafitte van zijn kant, die er niet geheel zeker van was of de testament-uitvoerders gerechtigd waren hem een geldige kwitantie te geven, haastte zich niet met de teruggave van het geld, dat hij in zijn bank liet werken. Ze moesten smeken. Montholon, een ervaren procesvoerder, leidde de gehele operatie. Na talloze tussenvallen betaalde Lafitte de bedragen uit bij de beleggingsbank, waar het tot 1826 verbleef. Rond deze tijd waren de aanspraken van Marie-Louise door de Franse regering afgewezen en de testament-uitvoerders konden na een beslissende uitspraak van Maret, Caulincourt en Daru de bij Lafitte aanwezige drieënhalve miljoen (1) volgens de verhouding van het testament onder elkaar verdelen.

De koning van Rome, nog veel beter de hertog van Reichstadt, kreeg de door zijn vader zo liefdevol uitgezochte legaten niet, ondanks dat de testament-uitvoerders, vooral Marchand, hun inspanningen bij Marie-Louise en Apponyi, de

Oostenrijkse ambassadeur in Parijs, verdubbelden.

Aantekening:

1. Precies 3.418.785 francs, die met de rente mee 3.786.121 francs beliep. Montholon kreeg 1.351.298 francs, Bertrand 285.514 francs, Marchand 248.572 francs. De bedienden van Longwood werden bijna geheel uitbetaald (voor 94%). De in de codicillen genoemde legaten werden niet uitgekeerd.

In 1853 belastte Napoleon III een commissie met het onderzoek naar de situatie naar aanleiding van deze deling in 1826. Van de beide Kamers werd toestemming gevraagd voor acht miljoen. Vier miljoen voor de erfenissen aan privé personen en vier miljoen voor de erfenissen aan het collectief. De erven van Montholon, die gestorven was in 1853, kregen nog 667.282 francs, die van Bertrand, al in 1844 gestorven, 522.976 francs, Marchand kreeg 213.980 francs.

De voor de erfenissen aan het collectief bestemde vier miljoen werd verdeeld onder de overlevenden van het bataljon van Elba, de gewonden van Ligny en Waterloo en onder oude soldaten van 1792 tot 1815.

De stad Brienne ontving 400.000 francs, de stad Méry 300.000 francs.

- 366 De reis naar Wenen werd hen niet toegestaan. Ze moesten er mee volstaan de kroningsdrietand, een armband en een horlogeketting gevlochten uit het haar van de keizer, aan de ambassadeur te overhandigen.

Alle andere aandenkens zouden in handen blijven van de testament-uitvoerders tot en met het zestiende levensjaar van de prins. Toen het zo ver was, deden ze opnieuw vruchteloze pogingen. Op 18 maart 1832 schreef Marchand direct aan de zoon van de keizer, die nu al een jongeling was en hij vroeg om toestemming naar hem toe te mogen komen. Metternich sprak zijn veto uit. Enige maanden later stierf de jongen. (1)

Hij stierf te vroeg om de apotheose van zijn vader te beleven, maar hij had lang genoeg geleefd om te zien hoe de ideeën, de ziel van Napoleon, Europa terug veroverden.

Aantekening:

1. Na zijn dood op 12 juli 1832 overhandigden de testament-uitvoerders het grootste deel van de voorwerpen, die de keizer hen voor zijn zoon had toevertrouwd, aan generaal Arrighi, hertog van Padua en gevolmachtigde van Madame Mère. Toen de nalatenschap van deze geregeld werd, werd dit onder haar kinderen verdeeld.

De wastafel uit het Elysée en een van zijn veldbedden uit Sint Helena vielen Caroline toe. Het is het sterfbed van Napoleon en het bevindt zich tegenwoordig (1935!) in de verzameling van prins Murat.

Het andere bed, waarop de keizer was opgebaard, werd in 1911 gekocht door de heer Edw. Tuck en door hem aan het kasteel Malmaison geschonken.

De grote necessaire van de keizer en de zilveren nachtlamp behoren toe aan prinses de la Moskowa, geboren Bonaparte.

*

In juli 1822 had O'Meara, wiens Ierse bloed niets vergat, het boek 'Napoleon in Exile' gepubliceerd. Omdat hij met de feiten, de gesprekken, de datums naar de mate van zijn haat omspringt, laat hij met wat grove, maar levensechte kunstgrepen en met een zeldzaam talent in het voeren van dialogen de eerste drie gevangenisjaren voor de keizer ontstaan.

- 367 Grimmig, pennenstreek na pennenstreek zettend, schetst hij van Lowe een hatelijk beeld en verklaart met nadruk, dat de gouverneur hem heeft weg gejaagd, omdat hij, O'Meara, gewezen had op het verderfelijke klimaat van Sint Helena op de gezondheid van Napoleon. Over Lowes hoofd heen treft zijn aanklacht het Britse ministerie. Het werk had direct een reuze succes. Oplagen en vertalingen volgden elkaar op. O'Meara werd in geheel Europa beroemd (1)

en voor geheel Europa werd Lowe de scherpreecher. In oktober daagde de toen 23-jarige Emanuel de Las Cases Lowe uit voor een duel. Al sinds zijn vertrek uit Sint Helena zon deze op wraak. Hij wachtte hem op voor zijn huis in Paddington en gaf hem toen Lowe verscheen, met een rijzweep twee slagen midden in zijn gezicht. Er verzamelde zich een ophoop, die de aanvaller wilde afranselen, maar Emanuel riep uit: 'Deze kerel heeft mijn vader beledigd!' En de menigte keerde zich tegen Lowe. De ex-gouverneur nam de uitnodiging niet aan, maar ging naar de vredesrechter. (2) Intussen was de jonge Las Cases naar Brighton gegaan en scheepte zich in naar Frankrijk.

Door de gezamenlijke oppositiepers aangevallen, overal door afkeer en verachting behandeld, in gezelschap, in de clubs, ja zelfs in het leger beledigende blikken ontmoetend, biedt Lowe deze storm het hoofd, want hij is geen lafaard.

Aantekening:

1. O'Meara benutte zijn roem om een rijke weduwe te trouwen, die dertig jaar ouder was dan hij. Hij stierf op 10 juni 1836 en werd in de kerk Saint Mary in Paddington Green begraven.
2. Duels zijn in Engeland niet gebruikelijk en worden als gewone misdaden bestraft.

368 Hij spant tegen O'Meara een aanklacht voor belediging aan en neemt al zijn voormalige ondergeschikten van Plantation als getuige. (1) Tengevolge van een procesfout wordt alles afgewezen. Bathurst, die hij om hulp vraagt, laat hem in de steek. Hij en lord Liverpool zien niet ongaarne hoe de openbare mening de gehele last van de verantwoordelijkheid van de slechte behandeling van Napoleon op de gouverneur projecteert.

Ze wilde deze zondebok toch al verwijderen. Hem wordt een lachwekkende post in Antigoa aangeboden. Lowe wijst het af. Om van hem af te zijn benoemt men hem uiteindelijk in een ondergeschikte rol in Ceylon.

Hij zal daar treurige jaren doorbrengen, zo erg door de wereld verstoten, dat dit velen leed deed. In 1831 kreeg hij pensioen. Spoedig daarna stierf zijn vrouw. Arm en vereenzaamd vestigde hij zich in Chelsea, waar hij in 1844 als een diep ongelukkig mens overleed. (2)

Aantekening:

1. Bingham, Reade, Wynnyard, Gorrequer, Harrison, Verling, Henry, Baxter, Balcombe, Burton, enz. O'Meara zette daar tegenover de getuigenissen van Reardon, Poppleton, Younghusband, Las Cases, Montholon, Antommarchi en Marchand.
2. Hudson Lowe was bij het vertrek van Sint Helena een vermogend man, want hij had van zijn inkomen behoorlijk gespaard. Hij had voor 20.000 pond aan staatsleningen en bezat een heel mooie bibliotheek. Door ongelukkige speculaties geruïneerd moest hij die in 1829 grotendeels verkopen. Hij stierf verlamd en werd in de crypte van Saint Mark, North Audkey Street, begraven, waar zijn vrouw sinds 1832 op hem wachtte. Ze had hem een dochter en twee zonen gegeven, waarvan er een op jonge leeftijd stierf. De ander, Edw. Wm. De Lancy Lowe, op Sint Helena geboren op 8 februari 1821, nam dienst in India en stierf in 1880. Deze was het, die het British Museum de geweldige massa papieren door zijn vader verzameld, verkocht, in totaal 240 folianten. De dochter, bijna zonder middelen, kreeg van koningin Victoria een klein pensioen.

369 Tegen het einde van 1821 kwam Las Cases weer in het bezit van zijn aantekeningen, die door Lowe bij zijn vertrek van Sint Helena in beslag waren genomen. Met behulp van Emanuel ging hij opnieuw aan het werk, breidde uit en sierde het met romantische details op, doorspekte ze met apocriefen (1) of vervalste documenten en gaf ze in de herfst van 1821 in negen delen uit onder de titel 'Mémorial de Sainte-Hélène'. Het is hoogst verwonderlijk dat de politie van Louis XVIII de publicatie van dit werk toeliet, dat als een fakkel, sterker nog, als een orkaan van vuur werkte. De politie van het regime, van de dommen tot de slimmeriken, waren van mening, dat nu, omdat Napoleon dood was, ook alles

wat door hem werd belichaamd – idealen, herinneringen, hoop – met hem in de kist begraven was.

Aantekening:

1. Zoals de brief van Napoleon aan Murat van 29 maart 1808, een vervalsing, die tot doel had de verantwoording voor de voortzetting van de Spaanse Oorlog op Murat af te schuiven. Zoals de brief van 8 augustus 1811 van Napoleon aan Bernadotte, de brief van 3 april 1808 van Napoleon aan zijn broer Louis en de aan een niet-genoemde gevolmachtigde gerichte instructie van Napoleon, die als doel van de Russische Veldtocht de bevrijding van Polen aangeven. Zoals tenslotte de brief, die de hertog van Enghien in de nacht van zijn veroordeling aan de Eerste Consul geschreven had en die Talleyrand klaarblijkelijk onderschept had. Deze vijf documenten zijn zeker vervalsingen, die als doel hadden de keizer van de voornaamste beschuldigingen, die tegen zijn politiek opgeworpen konden worden, te verschonen. De eerste vier documenten waren al in 1819 in de 'Bibliothèque historique' opgedoken. Las Cases schijnt ze dus niet zelf vervaardigd te hebben. Maar hij haastte zich om ze te gebruiken, omdat zij aan zijn bedoelingen tegemoet kwamen. (vgl. Gourgaud, I, 110)

370 Zijn zoon was slechts een onechte aartshertog, zijn broers waren verachtelijke avonturiers, zijn laatste aanhangers een handvol revolutionairen, die vanzelf uiteen vielen, omdat ze zich niet rond een vlag en een leider konden scharen. Aan de verblinding, die zich uitte als een geringschattend dulden, dankte het Mémorial zijn verschijnen. Het werk sloeg direct en overal in. Want de figuur van Napoleon wordt in deze zes vreselijke jaren – ondanks de declamatorische opgezwollen toon en de willekeurige vergissingen, waarvan dit boek overloopt - door hem tot een nieuw opwindend leven gewekt. Hij schildert hem in het dagelijks bestaan in de verbanning, bewonderend en zacht tegelijk: steeds denkt Napoleon aan het lot van Frankrijk, verheerlijkt haar verleden, blikt profetisch in de toekomst, is een ware Messias van die gelukkige tijd, die hij voor de volkeren geschapen zou hebben als dat niet door de coalitie van de huidige heersers verhinderd was. Als Las Cases talloze vertrouwelijke mededelingen weergeeft, die Napoleon hem heeft gedaan, toont hij hem in zijn begin, in zijn opklimmen naar de macht, in zijn neigingen en gewoonten, in zijn ideeën tijdens zijn regeerperiode, laat hem als soldaat en heerser, als wetgever en diplomaat, als mens en als held opstaan. Deze stem, die opklinkt uit de groeve, waar de Heilige Alliantie hem meende te moeten opbergen, heeft de klank van het leven en leidt met ongehoorde weerklank de stem van de gebieder. Nog nooit was aan een historisch figuur zo'n magisch effect verleend. In het graf onder de treurwilgen schudt de keizer zijn gevangen lichaam af en keert naar zijn getrouwen terug. Hij is bij hen, ademt, beweegt zijn handen, kijkt.....

371 Velen wilden niet meer geloven dat hij dood was. Wat konden tegen zo'n
+ betovering de beschermelingen en de gepensioneerde beijveraars van het weer
372 herstelde vorstendom doen? Victor Hugo schreef verzen, ook Lamartine. Zij
+ waren vóór de koning. Deze voor de heersende machten aangename uitingen
373 vonden uitsluitend plaats in de besloten kringen van de Restauratie. De grote
massa hoorde ze niet. Zij luisterde naar de liederen van Bérange en zongen met
refrein met 'de oude vlag' en 'de herinneringen van het volk'. (1)

Ook in andere landen brak de gerechtigheid door en de voornaamste schrijvers gebruikten haar. Byron bv. huldigde in het gedicht 'De bronzen tijd' 'de grote moderne mens', de nieuwe 'Sesotris'. Veroordeelde het Britse kabinet en huldigde O'Meara.

In het rijk van tsaar Alexander zijn de mooiste verzen van Lermontoff en Puschkins ontsproten aan de figuur van Napoleon. In Italië was dat Manzoni. Goethe las Manzoni met geestdrift en vertaalde het in het Duits. Geheel

Duitsland hield de adem in. Chamisso vervaardigde een dramatisch stuk 'De dood van Napoleon'.

De Oostenrijker Zedlitz schreef de beroemde 'Nachtelijke Parade', waardoor zijn naam onvergetelijk werd.

Tenslotte was er Heinrich Heine, die als jongen in de slottuin van Düsseldorf Napoleon op een paard had zien voorbij rijden en op de knieën van soldaat Le Grand de Marseillaise gezongen had. Heine had in 'Reisverhalen' zijn beroemde verwensing tegen Engeland uitgesproken:

Aantekening:

1. De schrijver van dit boek, Aubrey, geeft op deze pagina's enkele van de bedoelde verzen weer. Hij heeft ze van het Frans en Engels in het Duits vertaald. Ik heb ze niet in het Nederlands weergegeven. Rkv.

374 'Brittanië, u gehoord de zee! Maar de zee heeft geen water genoeg om de schande van u af te spoelen, die de grote dode u stervend heeft nagelaten..... Tot in de jongste tijden zullen de knapen van Frankrijk zingen van en vertellen over de verschrikkelijke gastvrijheid op de Bellerophon en wanneer deze spot- en tranenliederen Het Kanaal over zullen klinken, dan zullen alle Britse wangen rood worden. Eens echter zal dit lied boven komen en dan is er geen Brittannië meer, op de grond geworpen is dit trotse volk.... En Sint Helena is het heilige graf, waarin de volkeren van Oriënt en Occident heen varen met bontgekleurde wimpels op de schepen....'

Deze dichter was zijn tijd ver vooruit. Maar meer bezonnen geesten konden toen al vermoeden, hoe duur het politici kan komen te staan als ze geen rekening houden met de toekomst. Doordat het Britse kabinet Napoleon naar dit rotseiland deporteerde, hem de keizerstitel ontroofde, hem met schandalige bewakingsmaatregelen omgaf, zijn ziekte niet erkende, had het de overwonnen tot martelaar gemaakt, die, aan het Atlantische kruis geslagen, boven de aarde verheven was als verkondiger van het evangelie der mensheid, van de vrede, de orde en van de vrijheid.

Zou hij zijn dagen als Amerikaans planter of als eigenaar van een landgoed in de buurt van Londen beëindigd hebben, dan zou hij voor zijn tijd en voor wat er na hem kwam, nauwelijks nog van betekenis zijn geweest. Hij zou niet meer geweest zijn dan een dikke en oude Cromwell, een afgezette tiran. De mannen van 1815 hebben doordat zij zijn leven met een gewoon einde voorkwamen, hem en zijn roem een buitengewone dienst bewezen. Door Sint Helena werd zijn noodlot uniek en heilig. Hij werd met een onverwoestbaar purper bekleed, dat noch de tijd noch de mensheid van hem af kan nemen.

375 Dit vertwijfelde einde was zijn mooiste zege. De reinste: want hij dankte alles aan de macht van zijn geest. De meest volledige: want deze was boven elke wisseling van krijgsgeluk verheven. De edelste: want deze was niet met het bloed van soldaten, maar met het noodlot van de leider verkregen. Zijn doodskwellen louterde hem, zelfs van het misbruik van geweld, zelfs van zijn fouten, zelfs van zijn misdaden, voor zo ver hij die begaan had. Napoleon was nog slechts een stralende gedachte, bij wiens weerschijn alleen al de koning spoedig vergeten zou zijn.

Oh, moge hij, de mooie geopende handen in zijn uniform gestoken, daar aan de andere kant rustig slapen; de ideeën, die hij in alle richtingen heeft uitgezaaid, zullen uitzwermen over de ganse aarde. De metgezellen van zijn gevangenschap, zijn laatste dienaren, zijn oude soldaten zijn bereid ze weer op

te nemen. Zoals hij gewild en voorspeld heeft, zal er een heel politiek systeem uit voort komen, dat op niets minder afstevent dan een ineenstrengeling van Europa. En de finale, die de levende Ceasar niet vergund was, is aan de dode Ceasar te danken. Het door Metternic en co. verbrokkelde en naar hun eigen belangen zomaar wat samengestelde continent, dat zij inwikkelen willen in een voor-revolutionaire tijd, zal eens tot bezinning komen en met een niet tegen te houden schok de monarchie afschudden. De verdrukte naties zullen hun ketenen verbreken. Een Duits, een Italiaans, een Pools rijk zal uit dit morgenrood tevoorschijn komen. Geen geknechte landen meer, vrijheid voor de massa en voor het individu. De Heilige Alliantie van de koningen wordt de Heilige Alliantie, die voortaan in de naam van de broederschap en de gelijkheid en de gerechtigheid de verenigde mensheid volgt. En Frankrijk, de moeder van de Revolutie, zal aan de spits marcheren. Frankrijk wordt de hoeder van de nieuwe samenleving, de beschermer van de groeiende staten. Ideologie, edelmoedige, misschien te vroege toekomstvisioenen, losse flodders.

*

376 Terwijl Karel X in zijn laatste regeringsjaren de dwaze poging ondernam het onmogelijke godendom van het koningschap weer in te voeren, nam de mythe van de keizer langzaam en onweerstaanbaar bezit van Frankrijk. Nog eenmaal keerde Napoleon terug, maar deze keer had hij geen Waterloo te vrezen. Hij was onoverwinnelijk, omdat hij dood was. Op borden, bestekken, flessen, vuurbokken, pijpen, zakdoeken en siervoorwerpen verscheen zijn afbeelding. Tevergeefs vervolgde de politie de marskramers, die op de meest afgelegen plaatsen boeren armzalige litho's met het 'Afscheid in Fontainebleau' of 'De gevangene van Sint Helena' verkochten. Tevergeefs veroordeelden de burgerlijke en militaire rechtbanken de afgedankte soldaten wegens vlugschriften, die zij uitdeelden, tevergeefs streden zij tegen daadwerkelijke of vermeende complotten. (1) 'De kleine man', 'de kleine korporaal', dat waren de liefdevolle bijnamen, waarmee de soldaten hem onderling aanduidden. En de keizerlijke schaduw verduisterde de monarchie. Geen lippen, die bij het uitspreken van het woord 'Austerlitz' niet trilden. De rouw over de gevallen was voorbij, het despotisme vergeten, men zag uitsluitend nog de roem.....

Aantekening:

1. Vervolgingen tegen Béranger, Paul Louis Courier, Barthélemy en Méry. De processen tegen Fabrier, Caron, Berton, de vier sergeanten van La Rochelle. De affaire van La Bidassoa.....

377 Dit gevaarlijke kruitvat van ideeën explodeerde in juli 1830. Gedurende de weinige dagen, waarin Parijs aarzelde Louis Philippe de kroon aan te bieden, had men aan een terugkeer van het keizerrijk kunnen geloven. In alle etalages waren de portretten van Napoleon en zijn zoon te zien. Waar maar een paar mensen van het volk bijeen stonden, spraken ze over Sint Helena. Op de straathoeken verkondigden straatzangers de terugkeer van Napoleon II als wreker. Voor een enthousiast publiek werden in alle theaters stukken gespeeld, die over Napoleons grote heldenloopbaan handelden. In het leger bereidde men de keizerlijke adelaar voor om haar terug te plaatsen op de terug gekeerde driekleur. Zou toen de jongeling uit Schönbrunn bij de Rijnbrug in Straatsburg verschenen zijn, dat had heel Frankrijk als één man achter hem gestaan. Tussen

twee rijen veteranen, arbeiders, vrouwen, die wenend zijn handen gekust zouden hebben, zou hij naar Parijs getrokken zijn. Doch Metternich liet hem niet gaan. De jongen moest in zijn kooi blijven. En zou daar blijven, zoals de keizer op zijn sterfbed had voorspeld, die de intriges van de Orleanisten tegenover een golf van enthousiasme, die het ontbrak aan het zichtbare voorwerp (de koning van Rome, rkv) de overhand zouden krijgen. Louis Philippe won met gemak de kroon. Om erger te voorkomen erkende de Heilige Alliantie hem zonder overigens haar geringschatting te verbergen.

De aard van haar ontstaan en de gevaren, die haar daardoor bedreigden dwongen het nieuwe koningshuis naar het volk gericht te zijn. Het beriep zich op het volksrecht en op Napoleon. Door een van de eerste verordeningen van de nieuwe regering werd op de zuil van de Vendôme het standbeeld van de keizer weer terug geplaatst. Toen ex-koning Jérôme Madame Mère dit nieuws mee deelde, vouwde deze blinde en verlamde de handen samen en brak in tranen uit. Dagenlang hoorde men haar in zichzelf fluisteren: 'De keizer zal naar Parijs terug keren!'

- 378 Zover wilden intussen Louis Philippe en zijn ministers het niet laten komen. Rondom door afgronden omgeven, door revolutie en oorlog bedreigd, zetten zij angstig schrede na schrede. De petitie's, waarin verlangd werd, dat Frankrijk Napoleons stoffelijk resten terug moest eisen, werden negatief ter zijde gelegd. Maar de koning ontving wel heimelijk bezoek van koningin Hortense. De Arc de Triomphe was bijna klaar; de beambten en de generaals van het keizerrijk keerden in massa's terug in hun militaire rangen, in hun ambten en waardigheden. Bertrand werd gestimuleerd en tot commandant van de krijgsschool benoemd om later net als Las Cases te gaan behoren bij de Gedeputeerden. Montholon werd weer in het leger opgenomen, Gourgaud benoemd tot luitenant-generaal en adjudant-generaal van de koning. (1)

Aantekening:

1. Hij was in 1822 met mej. Roederer getrouwd. Voortdurend in contact met Bertrand en Montholon, tevens een van de voornaamste leden van de Bonapartistische partij, had hij in 1823 samen met Montholon het achtdeelige werk 'Mémoires pour servir à l'histoire de France sous Napoléon' gepubliceerd. In 1824 kritiseerde hij op de 'L'Histoire de Grande Armée' van Philippe Ségur met een zo heftige 'Kritisch onderzoek', dat het tot duel kwam, waarin Ségur verwond werd. In 1827 begon hij een weerlegging van het boek 'Het leven van Napoleon' door Walter Scott.

- 379 De jaren gingen heen. Terwijl Napoleon, slechts door reizigers op zee werd bezocht, op zijn vulkaaneiland verbleef, verbreidde de roem van zijn naam zich over de gehele aardbol en groeide zo heftig dat hij alle anderen naast hem ver in de schemering achter zich liet.

Louis Philippe kwam na allerlei wisselvalligheden eindelijk vast op de troon. De Republikeinen waren mat gezet, de met ambten en waardigheden tevreden gestelde Bonapartisten waren overgelopen naar de burgerkoning. De koning van Rome leefde niet meer. De broers van de keizer waren vergeten. Joseph leefde als voornaam levensgenieter in Londen. Lucien begroef zich op zijn Italiaanse landgoederen, Louis wijdde zich in Florence geheel aan zijn jicht. Jérôme had geen belangstelling naar Frankrijk terug te komen. Allen hadden ze, op hun rust bedacht, hun onvoorzichtige neef, de zoon van Hortense, wiens staatsgreep in Straatsburg in 1836 mislukt was, op bijna heftige wijze verloochend.

In 1840 werd Adolphe Thiers de eerste minister van Louis Philippe. Hij was een kleine, onrustige advocaat, die tijdens zijn werk 'L'Histoire du Consulat et de l'Empire' tot een echte bewonderaar van Napoleon was geworden. Omdat hij

bang was dat de door misslagen in de oriënt teleurgestelde openbare mening in spanning kon omslaan, kwam hij op het idee het Koningschap van Juli met de glans van de zon van Austerlitz te vergulden en het in de ogen van Frankrijk en Europa door het incorporeren van zo'n heerlijke herinnering te verheffen. Dus stelde hij Louis Philippe voor de dode Napoleon naar zijn vaderland terug te halen. De koning aarzelde lang, hij wantrouwde de zaak. Zou het weer oproepen van de oude glorie in zo'n licht ontvlambaar volk niet al te heftige wensen naar boven roepen? Zou men niet jaar na jaar op 5 mei en op 15 augustus de oude garde soldaten in lange rijen door de straten van Parijs naar de zuil van Vendôme zien trekken om daar bloemen neer te leggen?

- 380 Maar Thiers liet niet los en Louis Philippe gaf tenslotte toe. Toen de minister hem op 1 mei 1840 met zijn verjaardag feliciteerde, zei hij tegen hem: 'Heer Thiers, het is uw wens dat de stoffelijke resten van Napoleon naar Frankrijk terug zullen worden gebracht. Ik ben accoord. Zet u in verbinding met de Britse regering, we zullen Joinville naar Sint Helena sturen'.

De volgende dag droeg Thiers Guizot, de ambassadeur in Londen op lord Palmerstone het verlangen van de Franse regering voor te leggen. Guizot trok een lelijk gezicht: zijn koude hart had nooit geklopt voor Napoleon. Gehoorzaamend aan het bevel, dat hem onzinnig voor kwam, zocht hij Palmerstone op.

Viscount Palmerstone was geen gevoelige man: 'Dit verlangen is typisch Frans', schreef hij spottend aan zijn broer. Maar toch haast hij zich aan de vraag te voldoen, vooral omdat hij van plan is om Frankrijk in de Oriënt een dreun te verkopen. In het schrijven, waarin hij zijn ambassadeur opdraagt de toestemming van Engeland aan Thiers te melden, hoopt hij 'door de snelheid van zijn antwoord de wens van de Britse regering uit de drukken dat de tot nu toe bestaande nationale spanningen, die tijdens het leven van de keizer de beide volken voortdurend onder de wapenen hield, tot op het laatste restje worden opgeruimd'.

Nu is het niet meer 'Generaal Buonaparte', maar eenvoudig 'de Keizer'. In de afgelopen negentien jaar is er in de manieren van de Engelse oligarchie van alles veranderd, ook in haar bedoelingen. Reeds op 12 mei bestijgt de heer Rémusat, de minister van binnenlandse zaken, het spreekgestoelte om van de Kamer een krediet te ontvangen:

- 381 'De koning', verklaart hij voor de verbaasde gedeputeerden (want alles was geheim gehouden), 'heeft Zijne Koninklijke Hoogheid de prins van Joinville opdracht gegeven zich met een fregat naar Sint Helena te begeven en daar de sterfelijke resten van keizer Napoleon op te halen. Wij vragen u ons voor een waardige ontvangst op Franse bodem en voor de oprichting van grafgedenktekens voor Napoleon de benodigde middelen toe te staan'. (1)

Bijna algemeen handgeklap als bijval. De brave heer Rémusat in zijn zwarte rok heeft ondanks zijn ministeriële behoedzaamheid door het uitspreken van één enkele naam Frankrijks glorie weer opgewekt.

De commissie, die wordt opgericht om het project te begeleiden, vindt het te kleinschalig en doet ruimhartiger voorstellen. Een eskader moet naar Sint Helena worden gezonden, Napoleon moet in de Dômes des Invalides bijgezet worden en nooit zal daar een andere dode, hoe beroemd ook, mogen rusten.

Als in de Kamers de debatten worden geopend, staat Lamartine op. Meer dan

de beroepspolitici ziet de dichter duidelijk: 'Lopen wij met de vergoeding van een mens niet het gevaar Frankrijk in een oorlog te storten of het uit te leveren aan de tirannie de omstreden pretendentes en de eierzuchtigen uit te leveren?' En hij roept uit: 'Zet op zijn standbeeld het enige opschrift, dat zowel uw bezonnenheid als uw geestdrift weergeeft, het enige, dat deze bijzondere man en de tijd, waarin wij leven, goed weergeeft:

Voor Napoleon alleen!

Aantekening:

1. Louis Philippe zou later tegen Apponyi zeggen: 'Vandaag of morgen zou mij de toestemming voor deze petitie afgedwongen zijn. Ik koos ervoor vrijwillig mee te werken. Deze zaak is ongevaarlijk. De familie heeft er geen belang bij'. (Prinses Lieven aan Guizot, 21 mei 1840)
De regering heeft zich onder druk van de openbare mening tamelijk lichtzinnig met deze zaak ingelaten.

382 Hij bereikt dat de voorstellen van de commissie worden afgewezen. Het zal bij het bescheiden voorstel van de minister blijven.

Louis Philippe had vanaf de eerste dag zijn derde zoon Joinville als leider van de expeditie bestemd. De 23-jarige prins, een vrolijke, bebaarde zeeofficier, had niet veel zin in de opdracht. Hij zag er niets in met zijn fregat de vijand van de Bourbons terug te brengen. Ter ondersteuning werd hem de jonge graaf Rohan-Chabot meegegeven. Deze kreeg de titel van regeringscommissaris en was secretaris van de ambassadeur in Londen.

Zoals ze in zijn ongeluk bij hem waren, zo zouden ook de getrouwen uit de gevangenschap van de keizer, voor zover ze nog in leven waren, nu de triomf van zijn terugkeer meebelevan. Allen, behalve Montholon. Deze leefde als emigrant aan de zijde van Louis Napoleon in Londen en schepte zich voor andere avonturen in, die hem tot het fiasco van Boulogne en naar de gevangenis van Ham zouden leiden. Behalve Las Cases, die blind en gebrekkig op zijn einde wachtte. (1) Zijn zoon Emanuel, destijds gedeputeerde en staatsraad, zou in zijn plaats meegaan. Bertrand was toen 67 jaar oud, zijn vrouw was gestorven. (2) Bleek en gebogen, droevig en moe, leidde hij in Châteauroux een teruggetrokken leven en maakte zich ongerust over de dolle streken van zijn zoon. Hij vroeg Arthur, de jongste mee te mogen nemen en overhandigde voor zijn vertrek de koning de degen van Austerlitz. (3)

Aantekening:

1. Hij zou twee jaar later sterven (1842)
2. In 1836.
3. Joseph protesteerde via de krant tegen deze, zonder zijn toestemming gedane overgave van een relikwie, dat Bertrand ten onrechte behouden had.

383 Ook Gourgaud was ouder geworden. Zijn bakkebaarden begonnen grijs te worden. Maar hij liep recht op en hij was nog steeds dezelfde stürmische, eerlijke en ijverzuchtige man. De terugkeer van de keizer bracht hem in een roes. Hij begon meteen de vraag naar de voorrang op te werpen en wilde alleen Bertrand maar voor laten gaan.

Marchand kwam in Toulon bij hen, waar de beide voor de expeditie bestemde schepen, het fregat de Belle-Poule en de korvet La Favourite uitgerust werden. Napoleons voormalige kamerdienaar was nu bijna vijftig. Om naast de beide generaals een beetje gunstig uit te komen, had hij het uniform van een stafluitenant van de Nationale Garde aangetrokken. Hij gaf de door Thiers ingestelde commissie, die voor de reisuitrusting moest zorgen, nuttige adviezen en was ook met zijn bekende piëteit behulpzaam bij de aanschaf van de kisten en de begrafenisdecoraties.

Antommarchi, O'Meara, Buonavita en Vignali waren dood. In hun plaats gingen mee dr. Guillard en abbé Coquereau. Ook Ali, Pierron, Archambault, Noverraz en Coursot maakten de reis mee.

Op de commandobrug van de Belle-Poule was tussen de officierskajuit en de buitenwand van het schip een doodskapel ingericht. Ze was geheel met zwarte zijde bekleed en met zilveren sierspijkers vernageld. Monsignore Michel, de grijze bisschop van Fréjus, wijdde haar op 22 juni 1840 in. Hij zegende ook de beide schepen en de bemanningen. Op 6 juli woonde de prins van Joinville de festiviteiten bij in de havenprefectuur voor de deelnemers aan de missie. De gehele stad was feestelijk verlicht.

De volgende dag tegen de avond staken de schepen in zee.

*

De terugkeer

De reis duurde drie maanden. Net als in 1815 werd Madeira aangedaan, toen namen de beide schepen de gebruikelijke route – destijds door Cockburn vermeden – naar Brazilië. Op 26 augustus 1840 wierp men het anker uit voor Bahia; aan de feesten daar kwam geen eind en daardoor voer men pas drie weken later weer verder. Tegen eind september werd de expeditie in de zone van de windstilte zes dagen lang vast gehouden. Toen blies de wind weer fluitend door het touwwerk: de beide schepen vlogen op Sint Helena af.

Tijdens de overtocht op de Belle-Poule vertelden de ooggetuigen van de gevangenschap de nieuwelingen en de scheepsofficieren verscheidene episodens uit de strijd tegen Hudson Lowe, die nu al vier jaar dood was. Emanuel de Las Cases las met luide stem uit het Mémorial voor. Arthur Bertrand herinnerde zich zijn kinderstreken. Joinville, die tegenover alles wat Napoleon betrof, eerst weinig sympathiek stond, liet zich meeslepen. Hij had het aanstekelijke temperament van de Fransen. Aan het eind van de tocht behoorde hij tot een van de meest enthousiaste bewonderaars van de keizer.

De door Thiers getroffen maatregelen graaf Rohan alle volmachten te geven en hem zo tot de eigenlijke leider van de expeditie te maken, had de prins pijn gedaan. Daaruit ontstonden veel problemen. Nog andere voorvallen zouden de leden van de missie in tweeën delen. Gourgaud en Emanuel de Las Cases lieten de oude haat tussen hen weer opleven en ze hadden meerdere scherpe uiteenzettingen. Ook kwam het tot een heftige woordenwisseling tussen Gourgaud en de commandant Hernoux, de adjudant van Joinville en de stafchef van de expeditie.

385 Marchand en de andere bedienden bekommerden zich niet om deze ruzies. Al hun gedachten waren op de keizer gericht. Ze gingen als pelgrims naar het beroemde eiland, als ze de ogen sloten, zagen ze weer die kleine man in het groene uniform voor zich, zoals hij bij sterke zeegang over het natte dek van de Northumberland strompelde. Weer vult de hemel zich elke avond meer en meer met vreemde sterren, die daarginds hun bleke licht op zijn graf werpen. Hoe zullen ze hem terug vinden? Zal zijn lijk nog herkenbaar zijn? Ze lijken door de naïeve gedachten bevangen te zijn, dat het weer goed maken van Frankrijk tegenover Napoleon pas dan volledig is, als ze hem terug brengen, zoals ze hem destijds in het Geraniumdal neergelegd hebben.

Op 7 oktober 1840 bij hoge zeegang meldt de uitkijk land. Een grijze vlek stijgt langzaam uit de oceaan op. Om acht uur 's ochtends bevindt de Belle-Poule zich aan de zuidkant van het eiland tegenover Sandy Bay. Ze omzeilt de steile kustrotsen richting Jamestown. Als ze aan de Barn voorbij zeilen, ontdekken de passagiers het enorme profiel van Napoleon. (1) De gombomen en de gebouwen van Longwood worden zichtbaar. Op de achtergrond het in de mist gehulde Diana-gebergte. Als men de kust nadert, duikt een schip op, dat de Franse vlag hijst. Het is de brik Orestes onder commando van kapitein Doret, die in 1815 op het eiland Aix als jonge vaandrig met zijn kameraden Napoleon op een snel zeilende viskotter had willen ontvoeren. (2)

Aantekening:

1. Emanuel de Las Cases, 158. 'We hoorden later dat dit verschijnsel op het eiland zeer bekend was'.

2. Hij was uit de zeevaart gezet door de Restauratie, maar was in 1830 gerehabiliteerd.

386

Staan op de kajuit zien de getrouwen van de keizer de lavabergen aan zich voorbij trekken, daarachter is de plek, waar hun gebied al twintig jaar rust. Het is Frankrijk, dat hem via hen terug haalt. Allen wenen, het scheepsvolk is stil. Van de prins, de spruit van de koningsstam, tot aan de laatste lichtmatroos voelen allen of er een ijzige wind van het graf en vanuit het verleden aanwaait. Eindelijk verschijnt de kleine rede met ongeveer vijftien schepen en het gele, tussen de rotsen geklemde stadje. De kerktoren is er af. Maar de kazerne van Ladder Hill, de tuin van de Compagnie, het oude kasteel zijn er nog. Op de kade staat een dicht opeen gedrongen menigte. Op het dak van het huis van Solomon pronkt de driekleur (1). De Engelse brik Dolphin en de havenbatterij geven saluutschoten af. Om drie uur valt het anker.

De oude zieke gouverneur van het eiland, generaal-majoor Middlemore, stuurde zijn zoon en meerdere officieren om de prins te verwelkomen. Spoedig daarop kwamen barken langs de Belle-Poule, waarbij Bertrand, Gourgaud en Montholon oude bekenden terug vonden. Arthur Bertrand was erg verheugd zijn geboortegrond terug te zien. Hij vertelt dat 'hij al de oude zwarte rotsen toelachte, ze majestueus en prachtig vond'. Op Marchand wachtten echter droeve berichten. De arme Esther, die hij vanwege het keizerlijk verbod niet had mogen trouwen, was gestorven. En van het ene kind van de twee, die ze hem had geschonken, was een slecht mens geworden, dat een maand geleden naar De Kaap was getransporteerd.

Aantekening:

1. De winkeleigenaar was Franse consul geworden.

387

De volgende dag, 9 oktober om elf uur, stijgt de missie met Joinville aan het hoofd over de oude, door de algen groene trap, die ook de keizer in 1815 opgeklommen was, aan land. Kolonel Trelawny komt hen als vertegenwoordiger van de gouverneur tegemoet en leidt ze naar het kasteel. Driehonderd man van het 91^e Infanterie Regiment vormen aan beide zijden een haag. Achter de soldaten staat met ontbloot hoofd dicht opeen gedrongen de menigte. Nadat Trelawny de autoriteiten aan de prins heeft voorgesteld, gaan de Fransen op paarden, die op een pleintje klaar staan, over Ladder Hill naar Plantation House, waar ze door gouverneur Middlemore ontvangen worden. Daarna vindt in het park tussen hem, Joinville en Rohan een bespreking plaats over de opgraving. Na een uur komt de gouverneur in de salon terug, waar de overige deelnemers van de missie al ongeduldig wachten en verklaart feestelijk: 'Mijne heren, op donderdag 15 oktober zullen u de sterfelijke resten van keizer Napoleon overhandigd worden'. (1)

Onder begeleiding van luitenant Alexander, mr. Wales, de hoogste rechter van het eiland en twee officieren begaven de Fransen zich nu naar het graf. Terwijl zij de bochten in de weg volgen, laten de veteranen van de gevangenschap hun ogen over het landschap gaan, waarin zij die uren van hun leven doorbrachten, die hen het langst leken. Ze herkennen de omgeving nauwelijks terug.

Aantekening:

1. We volgen hier het door abbé Coquereau gemaakte verslag, dat wij met de aanwijzingen in het Archief van Jamestown voor 1840 hebben vergeleken; verder de vertellingen van Emmanuel de Las Cases, Gourgaud, Marchand, dr. Guillard, Arthur Bertrand en vaandrig Pujol.

Het korte verslag van de prins de Joinville in zijn "Vieux Souvenirs" (207 – 228) is onbeduidend en eerder vijandig. Het is veel later gemaakt en toont duidelijk de verbittering van de zoon van Louis-Philippe, die na de gebeurtenissen van 1848 in zijn hart is gebleven.

388 Zoveel is dankzij de door Hudson Lowe begonnen bebossing veranderd, de aanplanting van de dennen, eiken en olijven, die nu de heuvelkammen van Alarm Hill, de omgeving van de Dianaketen en de omzoming van Sandy Bay opsieren. Als gevolg van de toevoer van water zijn ook de grasvlakten groter. Prachtige kuddes weiden erop. Er is geen moeras of mug meer. De straten zijn geplaveid en begaanbaar gemaakt. In het grote geheel is het eiland met haar doornstruiken, haar loodrechte rotsen en de afwezigheid van Europese natuur onder de tropische hemel hetzelfde gebleven. Maar de vrienden van de keizer, die haar vroeger door de zwarte bril van de verbanning hebben bekeken, ontlenen er nu vreugde aan: een veelzijdigheid, een glans, waarover ze verbaasd zijn. Bij Hutt's Gate aangekomen rijden zij om de rand van Punschbowle heen en zien in de verte tussen de cipressen een witte steen oplichten.

Nu stappen ze van hun paarden en gaan bergafwaarts tot een zwart schuurtje. Voor het eveneens zwarte wachthuisje staat een oude sergeant, die salueert. De prins loopt met de hoed in de hand naar het graf. De abbé knielt neer voor het ijzeren hek. Napoleons dienaren volgen zijn voorbeeld. Bertrand en Gourgaud blijven trillend staan. De jonge Arthur valt bijna flauw.

Omgeven door bomen met onbeweeglijke takken, badend in hun eigen geur, verbreidt de grafplaats een milde gloed. Het graf was zorgvuldig onderhouden. In de ruimte tussen het graf en het ijzeren hek hadden de door Mme Bertrand geplante geraniums en vergeet-me-nietjes zich sterk vermeerderd. Arthur plukte verschillende bloemen. Van de beide oude treurwilgen stond er nog een, maar haar stam was gespleten en haar loof was spaarzaam. De andere lag, door ouderdom geveld, op het gras, waar men hem uit piëteit had laten liggen.

389 Nieuwe jonge treurwilgen waren dichtbij aangeplant. (1) De kleine bron murmelde nog steeds uit de rots en stroomde door mondiliën en aronskelken verborgen weg. Aan een ketting hing een blikken beker. Iedere bezoeker dronk wat van het water, dat Napoleon zo kostelijk had gevonden. De Fransen gingen weer naar boven naar Hutt's Gate en voerden in een kar de dode treurwilg mee. (2) De prins had aan de oude Engelse sergeant via commandant Hernoux een handvol goudstukken laten aanreiken.

Nu ging de missie op weg naar Longwood. De wind begon te waaien, het regende. Allen waren ontzet over de troosteloze aanblik van de hoogvlakte.

De lange toegangsweg was met onkruid overwoekerd. Veel van de gombomen aan beide zijden waren verdwenen. Voor het huis van de keizer geen gazonnen meer, alleen nog maar een grove weideplaats, waarop ettelijke schapen stonden. De pelgrims passeerden de kapotte hekken en naderden de gebouwen. Longwood House was nu veel meer een vervallen boerderij. Over de afgebrokkelde treden door de nu vensterloze glazen veranda betraden zij het huis. De spreekkamer was leeg. Tegen de muur op een tafel van grenenhout lag een bezoekersboek. Overal in de wanden waren met messen namen gekerfd.

De salon had geen schoorsteen meer en ook geen deuren. De vensters waren klapperende gaten. De tapijten hingen in flarden, de vloer was smerig. De helft van deze ruimte werd ingenomen door een landbouwwerktuig. Om haar op te stellen had men het plafond moeten wegbreken. Uit angst zijn zelfbeheersing te verliezen, verliet Emanuel de Las Cases deze kamer.

Aantekening:

1. A. Bertrand, 82-83. De nieuwe treurwilgen waren geplant door lady Dallas, de vrouw van de

voorganger van gouverneur Middlemore.

2. De matrozen van de expeditie deelden het hout.

390 Gourgaud werd rood van woede. Bertrand liet bedroefd het hoofd hangen. De Engelsen leken zich te schamen.

Marchand liet zien, waar de keizer gestorven was: 'Hier lag hij..... Naar deze kant had hij het hoofd gedraaid'.

Ze gingen de eetzaal en de bibliotheek binnen. Beide ruimtes waren geheel en al verwaarloosd. Er lag nu allerlei landbouwgereedschap. De beide kleine kamers van Napoleon, die hij 'zijn interieur' had genoemd, - zij, de getuigen van zijn lijden en hoop - waren in een stal veranderd. Daar, waar hij zijn Veldtochten had gedictieerd, bevonden zich nu een voerbak en een ruif. Aan de spijker, waaraan hij zijn degen pleegde op te hangen, hing nu het halster van een muilnier. De vensters waren met planken dicht getimmerd, de bodem was met mest bedekt. De Fransen verlieten geheel teleurgesteld en verdrietig het huis.

Hoe kwam het dat bij gebrek aan grotere huizen op Sint Helena het huis van de keizer, het aanzienlijkste na Plantation en New House, in zo'n toestand kon geraken? Men schijnt in Londen gewent te hebben - en ongetwijfeld liet gouverneur Walker, de opvolger van Lowe, zich door dit gezichtspunt leiden - elk spoor van de gevangenschap van Napoleon uit te wissen en men zag blijkbaar als het beste middel om deze herinnering uit te poetsen de bezoedeling en verwaarlozing van zijn huis. (1)

Aantekening:

1. Het besluit de gebouwen van Old Longwood toe te voegen aan de boerderij van Longwood was genomen door de Eilandenraad op 5 juni 1823 en wel op aandrang van gouverneur Walker. In zijn verslag schreef Walker 'dat er geen nuttige en praktische bestemming voor was'. (Archief van Jamestown, 1823).
De Eilandenraad stelde weinig belang in de herinnering aan Napoleon. Zij vond het gemakkelijk en goedkoop de gebouwen ter beschikking te stellen aan de boer van Longwood.
Later werd de slaapkamer van de keizer, die eerst een paardenstal was geworden, tot een schapenstal omgebouwd. De schrijver heeft op Sint Helena een zeer oude dame ontmoet, die zich nog kon herinneren 'hoe de schapen uit de ramen van de keizer sprongen'.

391 De pelgrims liepen nu eerst door het woeste land, waarop Napoleon destijds met veel moeite zijn bescheiden tuin had aangelegd. Er was niets meer van te zien, behalve een stuk tuinmuur en het grootste van de bassins, dat als drinkbak voor het vee diende. De door de keizer in 1819 in zijn moestuin gezaaide strobloemen (1) hadden zich overal verspreid, maar de rode en paarse waren uitgestorven. Als een soort geheime huldiging van de aarde bleven alleen de goudkleurige strobloemen over.

Er waren geen paden meer, de lanen waren verdwenen. De eik van de keizer, zijn 'mooie eik', waaronder hij zo vaak zijn middagmaal had genoten, stond er nog. Hij was niet gegroeid. Het gombosje bedekte nog de noordzijde van het plateau. De ruimtes, die door Las Cases en de familie Montholon, door Gourgaud en door de ordonnance-officier bewoond waren geweest, dienden nu als schuren en hooiopslag plaatsen. Bertrand kon er deze dag niet toe komen het kleine huis op te zoeken, waarin hij zo lang gewoond had en zo vaak moedeloos was geweest, waarin zijn vrouw zoveel kommervolle dagen had doorgebracht, waarin de kinderen groter waren geworden en waarin Arthur geboren was.

Het regende voortdurend. De Fransen stegen weer te paard en reden naar de stad terug. De treurigheid van deze ontwijde plek drukte zwaar op hen. Kort voor Hutt's Gate kwam een ruiter in snelle draf op hen af, die plotseling stopte en

Gourgaud om de hals viel. Het was miss Manson, nog steeds de beste amazone van het eiland.

Aantekening:

1. Lady Holland had hem meerdere stekjes en zaad gestuurd. Met tedere opmerkzaamheid had zij Frans zaad gekozen.
De strobloemen overwoekeren vandaag de dag (1935) het gehele plateau van Longwood. In het voorjaar lichten ze prachtig op.

392 In de twintig jaar was zij nauwelijks veranderd. Ze was verrukt haar oude vrienden weer terug te zien, vooral Gourgaud, die steeds haar favoriet was geweest. (1)

In Briars scheen de zon weer. Ze vonden de cottage van Balcombe en de mooie 'spelonk', waarin Napoleon door het gezelschap van zijn kleine vriendinnen vaak de pijn van de verbanning vergeten kon. Zij was nog geheel hetzelfde. De oude Tobias was gestorven. Doch de tuinen en terrassen pronkten net als toen met bloemen en vruchten. (2)

's Avonds gaf gouverneur Middlemore een groot diner in Plantation. De volgende dag werd door de officieren van het garnizoen in het kasteel een groot banket georganiseerd. Kolonel Trelawney en Gourgaud brachten toosten uit en dronken op de onverbreekelijke vriendschap tussen Frankrijk en Engeland. De volgende dag gaf Joinville aan boord van zijn fregat drie diners. In afwachting van de dag van de opgraving, die door de gouverneur was bepaald, doorkruisten de Fransen, bijna steeds in mist en regen het eiland en bezochten al hun oude kennissen: eerste miss Manson in Orange Grove, waar de keizer in het begin van zijn verblijf vaak was geweest, dan kolonel Hodgson in Madivia House en de oude sir William Doveton in Sandy Bay, waarheen Napoleon zijn laatste rit had gemaakt. Van deze uitstapjes kwamen zij meestal met enkele aandenkens terug.

Aantekening:

1. Arthur vond in Hutt's Gate zijn oude min, mrs. Dickson, terug, die hem wenend in de armen sloot. Als weduwe met acht kinderen had ze in deze bocht in de weg een herberg geopend. Gourgaud nodigde de familie Dickson uit op de Belle-Poule en gaf ze geschenken.
2. Briars werd nu bewoond door kolonel Trelawney, een groot liefhebber van genealogisch onderzoek en die serieus beweerde de neef van de prins de Joinville te zijn en 'via de vrouwen' zelfs met sultan Mohammed verwant zou zijn.

393 Meubelhandelaar Darling verkocht hem enige overblijfselen van het meubilair van Longwood, die aan de veiling ontsnapt waren, bv. het bad, de canapé van de keizer, het Chinese vogelhuis, een tafel, een rijtuig. De matrozen hadden de treurwilgen geplunderd en door hun stelerij in Longwood nog meer schade aangericht. Men verbood hen om nog aan land te gaan.

*

Op 14 oktober 1840 om middernacht bij koud regenachtig weer kwamen de leden van de missie bij het graf bijeen. Met hen mee gekomen waren sheriff Wilde, Trelawney, Hodgson, Alexander, Darling en nog enige andere Engelsen. De prins was op het schip gebleven; hij was beledigd omdat ten gevolge van de aanwijzingen uit Londen het opgravingswerk niet door zijn matrozen uitgevoerd mocht worden.

Er waren twee tenten opgesteld: de ene zou als kapel dienst doen, de andere zou de leden van de missie en de overige heren tegen de regen beschermen. Af

en toe probeerde het maanlicht door de nevel heen te breken en verlichtte hen met een onbestemd schijnsel. Soldaten van het 91^e Infanterie Regiment in rood uniform hielden stoklantaarns en fakkels omhoog om hun kameraden bij te lichten, die rond drie zijden van het graf het ijzeren hek wegbraken. De laatste nog aanwezige bloemen werden zorgvuldig verzameld. Toen werden de zware stenen dekplaten losgebroken en aan de kant gelegd. De schoppen woelden in de aarde, men hoorde niets anders dan het doffe vallen van de aarde. De Fransen wikkelden zich in hun mantels en stonden doodstil op een kleine hoop gedrongen bij elkaar.

394 Het was vier uur. De schoppen gaven een heldere toon. Men was tot de cementlaag doorgedrongen. De beide commissarissen, Philippe de Rohan en Alexander, daalden in de groeve af en stelden vast dat het metselwerk in tact was. Het wegbreken van de ijzers duurde drie uur. Intussen prepareerde de abbé aan de bron het wijwater.

Eindelijk, bij het eerste ochtendlicht, werd de plaat, die het grafgewelf afsloot, zichtbaar. Toen er een paar personen iets zeiden, sprak luitenant Alexander op verwijtende toon: 'Mijne heren, slechts zes centimeter scheiden ons van de kist van Napoleon'.

Het was nu dag, maar de mist was niet opgetrokken en het regende harder. Boven het graf werd een hijsinrichting opgesteld, terwijl de leden van de missie en de Engelse officieren onder de tent hun uniformen in orde maakten. Op de beide randen van de kloof hield een cordon van soldaten de nieuwsgierigen op afstand.

Om half tien ging de plaat omhoog. Allen ontblootten het hoofd. In het graf werd de mahoniehouten kist zichtbaar. Hij leek vochtig te zijn, maar verder niet geleden te hebben. De koppen van de zilveren schroeven glansden. De abbé in koormantel besprenkelde hem met wijwater en sprak het Profundis uit, toen werd de kist met touwen omhoog getrokken en door de infanteristen de tent ingedragen, waar de priester de religieuze ceremonieën beëindigde.

Toen dr. Guillard met de opening van de kist begon, was het zo stil dat een ieder zijn eigen hart kon horen kloppen. De koppen van de schroeven werden los geknipt en twee zijden moesten worden open gezaagd om de loden kist tevoorschijn te krijgen. Die werd daarna in de uit Frankrijk mee gebrachte kist geplaatst, die gemaakt was van ebbenhout, die met ringen, met de grote N en met geciseleerde hoeken was versierd.

Op dat moment kwamen gouverneur Middlemore en luitenant Touchard uit het gevolg van de prins in galop aan gestormd. De loden kist en de daarin rustende mahoniekist werden geopend. De laatste was zo goed bewaard gebleven, dat de schroeven er uit konden worden gedraaid.

395 Nu moest alleen nog het laatste omhulsel worden verwijderd. De man, die haar twintig jaar geleden verzegeld had, sneed haar met zijn mes open. De spanning was bijna ondraaglijk geworden. Na afname van het blikken deksel was onduidelijk een gestalte te herkennen, het was bedekt met gewatteerde zijde, dat zich van de zijkanten van de kist had losgemaakt en het lichaam als een lijkwade omwikkelde. Dokter Guillard wikkelde voorzichtig de stof los, waarbij hij bij de voeten begon. Tussen het lichaam en de stof kwam wat lucht en de stof bolde op, zodat het net leek of het lichaam zich bewoog. Verschrikt bogen de door de doorwaakte nacht vermoeide ogen zich van dit spookachtige toneel af.

Vlokken watten hadden zich op het lijk vastgezet en bedekten het als een soort schuim, zodat men het als door een soort mist meende te zien. Wonderbaarlijk onaangetast was Napoleon, hij leek te slapen. De Fransen hadden gevreesd een skelet of onherkenbare resten aan te treffen, maar de keizer zag er uit alsof hij gisteren in het graf was gelegd. Het hoofd, dat zeer groot leek, had de uitdrukking van edele gelatenheid bewaard. De gele gezichtskleur was wat donkerder geworden. De oogleden, die dokter Guillard met de vingers betastte, waren verhard. Er zaten nog enige wimpers aan. De wangen waren wat ingevallen, de neusvleugels licht beschadigd. De half geopende mond liet drie zeer witte tanden zien. De kin had een blauwe kleur vanwege de na de begrafenis nog gegroeide baardharen. Het lichaam, dat onder druk van de hand niet indeukte, leek gemummificeerd. De handen waren mooi gebleven, kleurig als levende handen. De linker rustte nog op het bovenbeen, net zoals Bertrand haar had neer gelegd nadat hij hem voor het verzegelen van de kist nog had gedrukt. De stof van de kledingstukken had aan de tijd en de vochtigheid weerstand geboden.

396 De rode kleding en de omslagen zagen er als nieuw uit, evenals het lint van het Legioen van eer, dat dwars over het vest liep. Maar de gouden epauletten en de ordekransen, net als de zilveren vazen, die de maag en het hart bevatten, waren zwart geworden. De naden van de laarzen waren open gebarsten en de tenen kwamen matkleurig tevoorschijn.

Net als de dag na zijn dood leek de keizer zeldzaam jeugdig. Wat zag Bertrand, die toch jonger was dan hij, er naast hem oud uit! En Gourgaud en Marchand, die ten tijde van de gevangenschap zo bloeiend waren geweest! Zij hadden het grijs van het haar en de rimpels, het ouder worden van het lichaam over zich heen moeten laten gaan, terwijl Napoleon in de beschutting van zijn graf zijn rustige uitstraling, zijn gladde voorhoofd, de gladheid van zijn handen bewaard had. Opdat de Franse natie hem gemakkelijk herkent, toont hij zich in zijn vroegere gedaante aan hen met een onvergankelijk uiterlijk.

Allen keken met nieuwsgierige blikken naar deze wederopstanding. Emanuel de Las Cases, Arthur Bertrand, Philippe de Rohan en de dienaren konden hun tranen niet bedwingen. Gourgaud slikte, Bertrand wankelde van vermoeidheid en opwinding. Dokter Guillard deed fluisterend het voorstel het lichaam iets op te tillen om het nauwkeuriger te kunnen onderzoeken. Hij wilde ook de vazen openen. Gourgaud verhief zich woedend. Over de identiteit van het lijk kon geen enkele twijfel bestaan. Een verder onderzoek was heiligschennis. Hij vroeg om alles onmiddellijk weer te sluiten om het vergaan voor te zijn. Graaf Rohan gaf de arts het bevel de zijde weer in de vroegere staat te brengen, men goot er creosoot op. De kist werd weer verzegeld. (1). Toen de door de Fransen meegenomen kist gesloten werd, gaf luitenant Alexander de sleutel aan de commissaris van de koning.

Aantekening:

1. Emanuel de Las Cases (238) schrijft: 'Men kon het blik niet meer dicht maken, de arbeiders verzekerden dat het te sterk geoxideerd was, het werk zou meerdere uren duren, daartoe ontbrak de tijd'. Men schroefde de mahoniehouten kist echter weer dicht, verzegelde de oude loden kist, die toen in de ebbenhouten kist werd ingesloten.

397 Drieënveertig man waren nodig om de vreselijk zware last (1) op te tillen en door de onbarmhartig neer vallende regen tot aan de lijkwagen te dragen, waar het prachtige uit Frankrijk meegebrachte begrafenisdoek over de kist werd

uitgespreid. Het was gemaakt van paarse, met gouden bijen bezette zijde en rondom met hermelijn afgezoomd. De hoeken, waarop de N met de kroon was gestikt, werden door Bertrand en Gourgaud, door Las Cases en Marchand vastgehouden.

Over de steile zachte weg, waarop de paarden uitgleden, (2) klom de optocht naar de straatweg van Alarm Hill, waar zij zich met grote deelname van de bevolking (3) tussen twee rijen soldaten en militie naar Jamestown begaf.

In het stadje waren de winkels gesloten en de straten leeg. Vanuit de ramen en vanaf de veranda's groetten de bewoners. De vesting High Knoll, de havenbatterijen, de Franse en de Engelse schepen vuurden met al hun kanonnen. De regen was eindelijk opgehouden. Het was half zes, toen de lange optocht bij de aanlegsteiger kwam. Daar werd hij door de prins met zijn staf opgewacht.

Aantekening:

1. Ze woog 1200 kilo.
2. De helling was zeer sterk. Om de lijkwagen omhoog te krijgen moesten twintig artilleriesoldaten van achteren helpen duwen.
3. De groeve werd volgens een overeenkomst die evenzeer voor de Fransen als voor de Engelsen ergerlijk is, niet weer dicht gegooid. Negentien jaar lang werd daar afval in gegooid.

398 Joinville nam uit handen van abbé Coquereau de wijkvast aan en besprenkelde als eerste de kist. De Franse oorlogsschepen waren zwart bekleed. Ze hezen nu de vlag. De overgave van het lijk van Napoleon aan de zoon van Louis Philippe door gouverneur Middlemore vond met enige hoffelijke woorden plaats.

Aan de stenen landingstrap was nu een grote sloep aangekomen. De kist met de keizer werd erop gezet. Onder de zware last zinkt de sloep diep in het water. Een grote driekleur wordt aan de mast ontvouwd. Zij is door de jonge meisjes van het eiland ontworpen en genaaid. (1)

Om zes uur in de avondschemering steken de Franse matrozen onder commando van Joinville de roeispanten in het water. Napoleon verlaat Sint Helena; het is bijna precies 25 jaar geleden (2), dat hij aan boord van de Northumberland aan land gekomen is. Tijdens het onophoudelijke kanonnengevulder, dat als een onweer lijkt, strijkt een zonnestraal, de enige van deze regenachtige dag, bijna horizontaal over de oppervlakte van de zee.

Op de Belle-Poule staan alle mannen op de ra's. De officieren van de twee Franse schepen staan met getrokken sabel in de houding. De kist wordt op het dek gehesen. De trommelaars slaan de generaalsmars. De muziek speelt een treurige melodie. Bij fakkellicht geeft abbé Coquereau de absolutie. Dan wordt het lijk van Napoleon onder haar keizerlijke mantel overgedragen aan de bewaking van vier schildwachten en de diensthebbende officier.

Aantekening:

1. Vooral door miss Mary Gedeon en miss Seale. De prins van Joinville schonk miss Gedeon, de bedenker van dit plan, een gouden armband.
2. Op 15 oktober 1815.

399 De volgende ochtend werd hij naar de doodskapel gebracht. (1). De ochtend daarop, 18 oktober 1840, stak de Belle-Poule in zee op weg naar Frankrijk.

*

Op 29 november 1840 kwam de Belle-Poule aan in Cherbourg. De kist werd op het rivierschip de Normandie geladen, die tot Le Havre de kust volgde en toen langzaam de Seine stroomopwaarts voer. Stadjes en dorpjes zagen het schip met de kist onder de stijf bevroren vlag voorbij komen. Ondanks de kou waren de oevers bezet met boeren en arbeiders, met vrouwen en kinderen. Geen lijkstoet had ooit zo'n troosteloze grootte. Onder mistige wolken, tussen uitroepen, die slechts als fluisteren gehoord konden worden, gleed de terugkerende held op het zwarte schip verder. Hij bereikte de stad Rouen (2), hij voer, door de bisschop gezegend, onder de bruggen door. En het profundis zingende volk wierp bloemen naar hem toe.

Op 14 december bereikte het schip Courbevoie. Een grote adelaar, door de winter uit de wouden verdreven, zweefde hoog in de hemel.

Parijs komt dichterbij. De beide oevers zijn bedekt met een massa mensen, die zo opgewonden zijn, dat ze de kou niet voelen. De oude Soult, eens bij Waterloo generaal-majoor, nu minister-president, maakt voor de kist een buiging om te bewijzen dat daarin de man ligt, waaraan hij zijn carrière dankt en die hij eens een avontuur heeft genoemd om Louis XVIII te behagen.

Aantekening:

1. De volgende dag werden de stenen platen van het graf aan boord gebracht. Ze bleven lang vergeten liggen in een schuur van het arsenaal van Cherbourg. Daar zijn ze terug gevonden door dhr. Maurice d'Ocagne. Ze bevinden zich thans in de Dômes des Invalides.
2. Kort voor Rouen in het dal van La Haye werd de kist nog een keer verladen en wel op de Dorade. Deze gehele gebeurtenis was door de met deze opdracht belaste Guizot, de opvolger van Thiers, zo slecht georganiseerd, dat de leden van de missie, waaronder de prins zelf, op deze acht dagen durende reis bij 15 graden onder nul, in hun mantels gewikkeld, op zitbanken en tafels overnachten moesten.

400 In deze nacht zijn het de grijs geworden houwegens van de Spaanse, de Russische en de Franse Veldtochten, die stoïcijns de kou trotserend, met het geweer in de aanslag de wacht bij 'de oude' houden.

Op 15 december 1840 's ochtends vroeg wordt Napoleon naar de Arc de Triomf gebracht, het grootste bouwwerk, dat hij Parijs gaf.

'Sire, u zult weer in uw hoofdstad terug keren.....'

Hij keert onder sneeuwbuien, waardoor af en toe een bleke zon doordringt, in haar terug. Hij ontvangt op de Champs d'Élysée al die valse pracht van papier maché, namaakmarmor. Maar voor een tijd met zo'n slechte smaak (1) is de lijkwade mooi. Zestien paarden met gouden sjabracken trekken een groep overwinningsgodinnen, die op een schild de kist dragen. Een groot paars rouwlint met bijen geborduurd omgeeft de groep als een wolk en waait er achter aan. Mooi is ook het gebulder der kanonnen, het luiden van de klokken van alle kerktorens, het leger van 80.000 man dat van de Arc de Triomf tot de Dôme des Invalides is opgesteld, mooi is ook het volk, dat voelt dat Frankrijk met de terugkeer van Napoleon eindelijk revanche neemt voor Waterloo en dat het nu het lang door de Heilige Alliantie geweigerde recht bezit, het hoofd rechtop te dragen. Maar het mooiste is en even groot als deze eeuw zelf, waren de mensen, die in het begin gromden en zongen, nu tot zwijgen komen door het voorbij trekken van de oude garde, de terugkomst van de Grande Armée.....

Aantekening:

1. Guizot deed zijn uiterste best om de glans van de terugkeer van Napoleon, waarvan hij de gevolgen vreesde, af te remmen. In zijn wens tot onopvallendheid trof hij de beschikking dat de ceremonie uitsluitend militair moest zijn en dat geen grote staatkundige organisaties officieel mee zouden mogen doen.

401 De arme, tot kommervolle beroepen van de ouderen veroordeelde veteranen hebben voor deze dag hun uniformen tevoorschijn gehaald, ze opgepoetst en gerepareerd, deze verjaarde uniformen, die geen enkele jongere meer kent. Van overal zijn ze gekomen, vaak van heel ver weg. (1) Ze zijn er allemaal: de grenadiers met de hoge, uitgevallen berenmutsen, de mariniers, de voltigeurs, de mammelukken, de huzaren, de lansiers, de dragonders – verkleurde uniformen – mannen met een stok, beelden van standvastigheid en ellende. Allen, die aan de keizer hun leven hebben gewijd en waaraan hij in zijn laatste ogenblikken heeft gedacht....., Ze voelen het in hun borst, bijten op de tanden, denken met starre blik alleen maar aan hun godheid. Veel van hen zullen deze avond op hun ellendige strozakken neervallen en niet meer opstaan. Wat een gelukkige dood! De aangeslagen menigte begroet ze met donderende hoera's. De vrienden van de hertogin van Dino en de gasten van de ambassadeurs op de balkons van het paleis (2) mogen daarover wel grapjes maken, het ontwaakte Frankrijk buigt voor de mooiste resten van zijn roem. Een geweldige kreet vervult de lucht, een koortsachtige, geweldadige kreet, een kreet, zo sterk, dat hij de slapende Corsicaan op zijn schild zo weer zou kunnen opwekken: 'Leve de Keizer, leve Napoleon!' Deze kreet moet de oude Laetitia in het Romeinse graf, waar zij al vijf jaar ligt, eveneens opwekken.

Aantekening:

1. Enkelen hadden 40 tot 50 uren te voet afgelegd. Velen bivakkeerden in Courbevoie bij open vuren, net als destijds bij Wagram. Ze weigerden in bedden te slapen.
2. De in Parijs gestationeerde diplomaten verzamelden zich bij de Engelse ambassadeur. Ze hadden besloten om Louis Philippe te ergeren, niet deel te nemen aan de begrafenis.

402 Niet de klokken zijn meer hoorbaar, niet de kanonnen, niet de hoefslag van de paarden, niet het wapengekletter: Napoleons naam vult de stad. Nog eenmaal na lange verloochening geeft zij het hem.

Op Sint Helena heeft hij zelfs op zijn somberste momenten tegen zijn volgelingen gezegd: 'Ze zullen in Parijs nog 'Leve de Keizer' horen roepen.....' Hij heeft zich niet vergist. Een miljoen mensen riep hem toe met droefenis en fanatieke liefde, terwijl hij door de zegegodinnen op het schild wordt weggedragen. En met hem trekt de herinnering voorbij aan de misschien wel grootste eeuw in de geschiedenis, de tijd van de Revolutie en het Keizerrijk. Veel tranen en bloed, maar wat een grootheid! Twintig jaar lang was Frankrijk in een trotse storm de heerseres der aarde, zoals Rome het zelfs niet heeft gekend. Daaraan denkt het in haar hart geraakte volk. 'Weg met de verraders van 1815'. Klinkt het nu. En als het Bertrand ziet, die door herinneringen bevangen, geheel verward en met gebogen hoofd naast de kist voort gaat, roept het uit: 'Leve de trouw!' Met dit ene woord beloont het hem voor alle op Sint Helena doorgebrachte jaren.

De optocht beweegt zich naar het kerkhof van des Invalides, dat smakeloos versierd is en bevolkt is met een ongeduldige mensenmassa, dat de perken vult. Veteranen hadden de kist zullen dragen, maar omdat ze niet sterk genoeg zijn, moesten soldaten en matrozen hun plaats innemen. Louis Philippe kwam hem tegemoet. Joinville gaf hem met getrokken sabel het relikwie. De koning sprak enkele woorden, die in de Moniteur mooier werden weergegeven. (2) Soult bracht hem de degen van Austerlitz.

Aantekening:

1. Niet een keer hoorde men de kreet 'Leve de Koning!' (National, 16 december 1840) Daarentegen hoorde men in talrijke groepen jonge mensen de destijds verboden Marseillaise zingen.
2. Joinville vertelt in zijn 'Vieux Souvenirs' (223):

'Het scheen dat in de Raad van de Kroon een korte rede, die ik bij de overdracht aan mijn vader zou hebben gehouden, voorbereid was evenals het antwoord van de koning. Alleen had men verzuimd mij daarvan op de hoogte brengen. Zo volstond ik ermee met de sabel te salueren en dan opzij te stappen.

Na een korte pauze sprak mijn vader een paar passende woorden. In de Moniteur gaf men deze zaak achteraf de juiste woorden'.

Inderdaad publiceerde de Moniteur op 16 december onderstaand bericht:

'Sire', zei de prins de Joinville nadat hij zijn sabel tot de grond boog, 'ik overhandig u het lichaam van keizer Napoleon'. De koning antwoordde met luide stem: 'Ik neem het uit naam van Frankrijk in ontvangst'.

403 De koning zei: 'Generaal Bertrand, ik draag u op de degen op zijn kist te leggen'. De opperhofmaarschalk trilde te erg. Gourgaud deed het in zijn plaats. 'Generaal Gourgaud, legt u de hoed van de keizer op de kist'.

Het kerkelijk gedeelte begon, het duurde drie uur. (1) Het officium der martelaren werd gebeden. De bisschop van Parijs gaf de absolutie. De gouverneur van het Maison des Invalides, de stokoude maarschalk Moncey, had zich stervend in een leunstoel naar de katafalk laten dragen. Toen de ceremonie voorbij was, fluisterde hij: 'Nu naar huis en sterven'. (2)

Aantekening:

1. Er werden de Profundis, het Dies Irae en het Requiem van Mozart gezongen. Er werd niet erg geluisterd. De prins en de Kamerleden onderhielden zich zeer luid. De dames speelden met hun veren.
2. Hij was 87 jaar oud. Sinds een week drong hij er bij zijn arts op aan: 'Dokter, verlengt u mijn leven nog een beetje. Ik wil de keizer ontvangen!'

*

404 Op de avond van deze dag hebben Louis Philippe en Guizot elkaar ernstig gefeliciteerd dat ze het koningschap van juli in een leeuwenhuid hadden verpakt. Zo hebben we, dachten ze, de regering van het midden met die grote man verenigd..... Fout vermoeden door goedbedoelende geesten! Napoleon is aan de oevers van de Seine niet alleen terug gekeerd, in zijn lijk kist rust niet alleen een lijk met een groen uniform van de gardejagers aan en met gebarsten laarzen, waaruit de witte tenen naar buiten staken. Van dit sterfelijk omhulsel, dat in de Dôme van de grote Lodewijk langzaam tot stof uiteen valt, gaan uitstralingen uit, die ondergronds en in de harten van de mensen hun weg gaan en in het land een wederopstanding voorbereiden. Prins Louis Napoleon mag dan na de smartelijk verlopen aanslag in Boulogne dezelfde dag (1), waarin de Belle-Poule op Sint Helena aankwam, met Montholon in de vesting Ham gearresteerd zijn, Frankrijk zal toch weer keizerlijk worden. Doch dat zou nog jaren duren. Veertien dagen waren voldoende om de adelaar van de Golf de Juan naar de torens van de Nôtre-Dame te dragen, acht jaren zullen er voorbij gaan totdat het Juli-koningschap sterft, omdat het met de begrafenisdoek van Napoleon wilde gaan lopen.

Aantekening:

1. 7 oktober 1840.

405 De kist met de keizer werd op 6 februari 1841 in de Hieronymuskapel geplaatst. Daar bleef hij tot 1861. (1)

Op een aprildag van dat jaar werd in aanwezigheid van Napoleon III, keizerin Eugenie en hun zoon de kist in de grote, door Visconti gebouwde dodentombe, in de sarcofaag van Russisch porfier gesloten. (2)

Daar rust hij nu en zijn zegegodinnen waken voor eeuwig over hem.

Aantekening:

1. Twee jaar eerder had Napoleon III eindelijk begrepen dat het voor hem en Frankrijk een schande zou zijn, het huis, waarin de keizer zijn laatste levensjaren had door gebracht en het graf, waarin hij zo lang gerust had, te laten verdwijnen. Hij verzocht het Britse kabinet om de overgave van Longwood en van het dal, waarin het graf zich bevond. De bij deze gelegenheid ontstane moeilijkheden werden pas door de persoonlijke tussenkomst van koningin Victoria opgeheven. De boeren van Longwood en de eigenaars van het Geraniumdal moesten met een som van tezamen 178.565 francs afgekocht worden, dat door de Kamer werd ingewilligd.
Op 7 mei 1858 werden de beide delen Frans eigendom. De luitenant der genie Masselin begon bijna direct daarna met de restauratie. Gewetensvol en met grote inspanning bouwde hij de binnen- en buitenkant van het huis precies net zo als het in 1815 was geweest. Hij liet het graf met gemetselde stenen platen bedekken en het ijzeren hek rondom weer herplaatsen.
Nu wordt het graf omgeven door twaalf cipressen, drie araukarien (? rkv) en een treurwilg.
Verder werden op 5 mei 1921 uit naam van maarschalk Foch een treurwilg en in augustus 1925 uit naam van de prinses van Wales een kleine olijfbom geplant.
Pas in 1934 werden de herstelwerkzaamheden, die door het tweede keizerrijk vanwege bezuinigingen niet werden afgemaakt, afgesloten. De Société des Amis de Sainte-Hélène liet door legaten van de gestorven heer François Coty, de destijds door Montholon en Gourgaud bewoonde gebouwen weer opbouwen en stelde ze ter beschikking als woning aan de conservator van het Franse domein. De daardoor vrij gekomen zes ruimten van de keizerlijke appartementen werden in een museum veranderd met dank aan de grootmoedige schenkingen van gouverneur sir Stanley Davis en talrijke Franse en Engelse individuen, die bij elke scheepsaankomst toestromen naar de herstelde situatie van de gevangenschap en een aangrijpende indruk krijgen.
2. Het porfier was niet, zoals algemeen wordt aangenomen, een geschenk van tsaar Nicolaas II aan Frankrijk. Hij had alleen maar toestemming gegeven het materiaal uit zijn steengroeve in Karelië te halen.
De kosten van dit alles voor de regering van Napoleon III beliepen op ongeveer 200.000 francs. Heer Léouzon le Duc, die door de koning met deze opdracht werd belast, voerde haar ondanks menige moeilijkheid tot een goed einde.

Roel K. Vos heeft van 7 februari 2003 tot en met 5 mei 2003 dit boek vertaald, daarna getypt, zo goed mogelijk gecorrigeerd en tenslotte op zijn website geplaatst.

Nogmaals gelezen en gecorrigeerd: febr. 2021

Napoleon Bonaparte is 51 jaar 8 maanden en 21 dagen oud geworden.
In dagen uitgedrukt: 18.891 dagen.